

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ

ΠΕΡΙ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 2001

Ἐνάτυπον ἀπό τό περιοδικόν

«ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

Τεύχος 1 καί Τεύχος 2, ΤΟΜΟΣ Γ΄ 2001

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ

ΠΕΡΙ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 2001

ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΠΕΡΙ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύγχρονος τῆς Ἐκκλησίας Πατήρ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως ὁ Θαυματουργός, ὁμότροπος καὶ ὁμότιμος τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων. Προσωπικότης πολυεδρική καὶ ἀπαστρέπτουσα. Κάτοχος πολυμεροῦς παιδείας καὶ ἀρετῆς. Ἐραστής καὶ ἐργάτης τοῦ ἀγαθοῦ, ἀκαταπονήτως ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς ἀνθρωπότητος. Μύστης τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας. Μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἱερεῖον ἔμψυχον θυόμενον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ αὐτῆς. Ἀνεδείχθη πρότυπο Ποιμενάρχου καὶ Παιδαγωγοῦ. Μέγας Διδάσκαλος διδασκῶν ἐσαεὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ. Ἐνθεος ποιητῆς καὶ ὑμνογράφος. Κορυφαῖος Θεολόγος τοῦ 20οῦ αἰῶνος.

Ἐξεπόνησε μεγαλειῶδες, Θεολογικὸ ἔργο, πατερικῶν μεγέθους, ἀπαύγασμα κοινωνίας Θεοῦ, καθαρὸ καὶ διαυγές, ὡς ὕδωρ ἀντλούμενο ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως καὶ πατερικῆς Θεολογίας, ὑπερχρονικὸ καὶ πάντα ἐπικαιρο, ὡς ἡ ἀλήθεια, ποῦ τὸ διαπνέει, πολυτίμητο καὶ πολυσήμαντο, ὡς ἡ ἀληθινὴ σοφία, ἡ ὑπέριμος ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, «ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν», ποῦ φωταγωγεῖ καὶ ἐξετάζει τίς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμες. Πολύτομο καὶ μεστό Θεολογικῶν, ἀνθρωπολογικῶν, ἐπιστημονικῶν καὶ ἱστορικῶν γνώσεων ἀνάγεται εἰς ὄλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας, τὸν συστηματικὸν, τὸν πρακτικὸν, τὸν ἐρμηνευτικὸν καὶ ἱστορικὸν. Συνετάγη γιὰ λόγους ποιμαντικούς, ὅπως ὄλα τὰ πατερικὰ ἔργα. Ἐκρίθη ἀναγκαῖο γιὰ τὴν Θεολογικὴν πενίαν τῆς ἐποχῆς του. Κρίνεται ἀναγκαῖο καὶ γιὰ τὴν πολυφωνικὴν, πνευματικὴν πενίαν τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐποχῆς μας, γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος καὶ πάσης τῆς οἰκουμένης.

Βαθὺς μελετητῆς καὶ φιλόσοφος τῆς Ἱστορίας ἐκτιμᾷ τὸν ρόλο τῶν ἐθνῶν, καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὴν παγκόσμιαν σκηνὴν καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῶν· διαβλέπει τὸν ἀνώτερο σκοπὸν, ποῦ διαγράφεται ὑπεράνω αὐτῶν ἀπὸ τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν, πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου κατατείνουν ἡ δρᾶσι καὶ οἱ ἐνέργειές τους, διότι Πρόνοια ἀγαθὴ, ὑψηλὴ καὶ πανσθενὴς κατευθύνει τίς τύχες τῶν ἐθνῶν, ὥστε «διὰ μέσου ὄλων τῶν ποικίλων ἀνωμαλιῶν, τῶν ἀενάων ἀνατροπῶν καὶ ἀναστατώσεων, τῶν ἀνυψώσεων καὶ καταπτώσεων, τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ δουλείας, τῆς ἐξαρτήσεως καὶ ἀνεξαρτησίας τῶν παντοίων λαῶν καὶ ἐθνῶν, τῆς σοφίας καὶ ἀμαθείας, τῆς ζωῆς καὶ

τοῦ θανάτου», νὰ διευθύνῃ τὸ ἀνθρώπινο γένος εἰς ἓνα τέλος ἀγαθόν, ποῦ ἀρμόζει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ Δημιουργοῦ.¹

Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, φύσει ἀγαθόν, διακρίνεται γιὰ τὸ ἐκπολιτιστικὸν τοῦ πνεύματος. Κληρὸς του οἱ ἐπιστήμες, οἱ τέχνες καὶ ἡ φιλοσοφία. Διακαέστερός του πόθος ἡ μετάδοσις τῶν γνώσεων καὶ ἀγαθῶν του εἰς τοὺς ἄλλους. Ὅργανο τῆς θείας Προνοίας πρὸς ἐκπλήρωσιν τούτου ὑπῆρξε, κατὰ τὸν ἅγιον Νεκτάριο, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν· ὑπέταξε πνευματικῶς τὰ ἔθνη, μετέδωσε εἰς αὐτὰ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ τὰ προπαρασκεύασε διὰ τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐάν κάποιος φιλοσοφῆσῃ ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, θά ὁμολογήσῃ ὅτι ἀνεφάνη, ὅπως διὰ τῆς φιλοσοφίας συνδράμη καὶ συντελέσῃ εἰς τὴν πληρωσὴν τῆς θείας Βουλῆς πρὸς ἀναμόρφωσιν καὶ ἀνάπλασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὴν θέσιν αὐτῆ ἀναλύει ἐξόχως εἰς τὴν μελέτην του «Περὶ τῆς ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ὡς προπαιδείας εἰς τὸν Χριστιανισμόν». Εἰς αὐτὴν γράφει, ὅτι ὁ Ἕλληνας ἐγεννήθη, γιὰ νὰ φιλοσοφῇ, διότι ἐγεννήθη διδασκαλὸς τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔγινε ἔρωσ πρὸς τὸν χριστιανισμόν καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπέβη πίστις εἰς τὸν Χριστόν. Ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὑπῆρξε ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εὐθύς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀποκαλυφθείσης Ἀληθείας ἔγινε αὐτῆς ἐραστής καὶ ὁπαδός καὶ ἐνεστερνίσθη καὶ ἐνεκολπώθη αὐτὴν καὶ τὸ αἷμα τῆς ὑπὲρ αὐτῆς ἔχυσε.

Τρία ἔθνη συνεργάσθησαν κατὰ Θεῖαν Πρόνοιαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς θείας Οἰκονομίας: Τὸ Ἰουδαϊκόν, τὸ Ἑλληνικόν καὶ Ῥωμαϊκόν· οἱ τρεῖς μεγάλες δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος ἀντιστοιχῶς: Ἡ λατρεία τῆς καρδίας, ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος καὶ τὸ κράτος τῆς ἰσχύος. Καταπλήσσει τὸν ἐξεταστικὸν ἐρευνητὴν ἡ μακραιὼν συνεργασία δύο λαῶν, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ· δύο λαοί, ποῦ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ θρησκευμα, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, τὸ φρόνημα, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ πολίτευμα, συνεργάζονται γιὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ, ὁ μὲν ὡς θεόπνευστος, ὁ δὲ ὡς φιλόσοφος, καὶ ἐνάωνται οὕτως, ὥστε ὁ μὲν νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ, ὁ δὲ τὸ σῶμα. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στήν ἔλευσιν τῶν Ἑλλήνων προεῖδε τὴν δόξα Του καὶ τὸ ἔθνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ παραδώσῃ τὴν ἱεράν παρακαταθήκην, γιὰ νὰ τὴν διαφυλάξῃ χάριν τῆς ἀνθρωπότητος.³

Ἡ κοσμοκράτειρα Ρώμη καθυποτάξασα τόν κόσμον προελείανε τήν ὁδόν τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κύρους τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας διά τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν ὑπό τόν σκῆπτρον ἑνός αὐτοκράτορος. Μετά τήν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀποσύρεται τῆς σκηνῆς καί παραδίδει τήν σκῆπτρον εἰς τόν χριστιανισμό. Τοῦτο ὑποδηλοῖ ἡ μεταφορά τῆς ἑδρας ἀπό τήν Ρώμην εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν.

Στή βυζαντινὴ αὐτοκρατορία τὸ ἀθάνατον, ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐπαναφέρει τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖον ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ νέαν μορφήν, ὑπὸ νέον ἔνδυμα, ὑπὸ τὴν πορφύριδα τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ὅποσον ἀνεδείχθη πρωτεύον. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς εἶναι ὁ κρίκος, πού συνδέει τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἡ δρᾶσις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀνατολήν εἶναι ἡ διαχρονικὴ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Διὰ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἔδρασε ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου ὑπὸ νέαν μορφήν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς. Ἡ θεωρία τοῦ Φαλμεράϋερ καί τῶν ὁμοφρόνων του, ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, περὶ ὀλοσχεροῦς ἐξαλείψεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸ 6^{ον} μ.Χ. αἰῶνα ἐλέγχεται καί ὑπὸ τοῦ Ἁγίου ὡς ἀυθαίρετος, πεπλανημένη καί ἐπὶ σαθρῶν ἐπιχειρημάτων στηριζομένη. Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δρᾶ ὡς διδάσκαλος αἰωνίως ἐπὶ τῆς παγκοσμίου σκηνῆς, διότι ἡ ἀνθρωπότης ἔχει ἀνάγκη αἰώνιον διδασκάλων. Συνέταξε τὴν παρούσα μελέτη με σκοπὸν νὰ ἀποδείξῃ βάσει ἱστορικῶν μαρτυριῶν, ὅτι καί κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 6^{ου} μ.Χ. μέχρι τοῦ 10^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, πού ἕνεκα τοῦ σκοτοῦ πού ἐκάλυπτε τὴν Δύσιν ὠνομάσθη Μεσαιῶν, ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἔδρασε, εἰργάσθη καί ἔπεσε μαχόμενος ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀληθείας, διέσωσε καί παρέδωσε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, σοφίαν καί ἐπιστήμην. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς, γράφει, «παρέδωκε τὴν δαδὰ τῶν ἐπιστημῶν πρὸς τοὺς ἐν σκότει καί σκιᾷ θανάτου καθευδοντας Εὐρωπαίους, ὅπως διαφωτίσῃ αὐτῶν τὸν ὀρίζοντα, διαυγάσῃ τοὺς νοερούς αὐτῶν ὀφθαλμούς καί ἀναγάγῃ εἰς τὸ κλέος τῆς σοφίας καί τῆς δόξης, ἐν ᾧ σήμερον οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης εὐρίσκονται». Συνεπῶς: «Ἐάν ὁ ἑλληνισμὸς ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀντιποιεῖται ἐξίσου ὁ τοῦ Βυζαντίου ἑλληνισμὸς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν».

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Μελέτη περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καί περὶ τῶν ἱερῶν μνημοσύνων, ἐκδ. Βασ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1973 σ. 79.
2. Ἡ μελέτη αὕτη προτάσσεται τοῦ Β' τόμου τοῦ ὑπὸ τόν

τίτλον «*Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων Θεσαύρισμα*» δίτομου πονήματός του, πού ἐξεδόθη τὸ 1896, ὁ δὲ Α' τόμος τὸ 1895. Ἡ μελέτη ἐπανεξεδόθη τὸ 1995 ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου Παναγοπούλου.

3. Ἰω. 13,31.

ΒΑΡΒΑΡΑ Χ. ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Θεολόγος - Φιλολόγος
Ἐπιστημονικὴ Συνεργάτις Θεολογικῆς Σχολῆς.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἄρχεται καί καθ' ὃν τελευτᾷ ὁ βυζαντινὸς Μεσαιῶν, ἐνέχει πολλήν σπουδαιότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι ἡ δρᾶσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐστὶν ἡ δρᾶσις τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὁ κρίκος τῆς ἀλύσεως, ὁ συνδέων τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καί ἡ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἡ σπουδαιότης τοῦ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τοῦ βυζαντινοῦ Μεσαιῶνος ἐνέχει πολλήν τὴν σπουδαιότητα ἐν τῇ δρᾶσει τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ τὰ δὲ ἀποδιδόμενα τῷ Μεσαιῶνι οὐχὶ λίαν κοσμητικὰ ἐπίθετα παρὰ τῶν ξένων ἱστορικῶν ἐπισκοτιζοῦσι καί ἀμαυροῦσι λαμπράς σελίδας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, μειοῦσι τὴν ἀξίαν τῆς δράσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Βυζαντίῳ καί ἐξουθενοῦσι τὸν χαρακτήρα τῶν πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν γεγονότων. Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῷ Βυζαντίῳ εἰργάσθη καί ἔδρασε ὡς πρόμαχος τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς παράγων ἐκπολιτιστικὸς καί ἠγωνίσθη ἀνεκδοτῶς ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν ἀληθειῶν τῆς ἀποκαλυφθείσης θρησκείας. Ἐάν ὁ ἑλληνισμὸς ἔχῃ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀντιποιεῖται ἐξίσου ὁ τοῦ Βυζαντίου ἑλληνισμὸς πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἄρχεται ἀναδεικνυόμενος ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Βυζαντίου εἰς πρωτεύουσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ περίοδος τοῦ χρόνου, ἡ λεγομένη Μεσαιῶν, ἐστὶ σπουδαία περίοδος τῆς δράσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ. Ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἀνατολή κατὰ τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς σκότος καί ζόφος ἐκάλυπτον τὴν Δύσιν, δι' ἃ ἀπεδόθη αὐτοῖς ἡ τοῦ Μεσαιῶνος προσωμία, ἦν κοιτὶς τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καί ἀξία πλείονος ἐκτιμήσεως καί περισσοτέρου σεβασμοῦ. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐκζητοῦσιν ἐξήτησαν νὰ ἐπισκοτίσωσι ταύτην διὰ τῆς ζοφερᾶς ἐπωνυμίας, ὅπως ἀμαυρώσωσι τὴν λαμπρότητα τῶν ἔργων, τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γενομένων, μειώσωσι τὴν ἀξίαν τῆς δράσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ ἐκπολιτιστικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, προσάψωσι αὐτῷ μομφὴν ἀναξίαν αὐτῷ, ἀπαρνηθῶσι δι' ἐαυτῷ τὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην καί τὸν προσήκοντα ἔπαινον,

ἐπαινον δίκαιον ἀπονέμοντες καὶ ὀφειλόμενον, διότι ὁ βυζαντιακὸς Ἑλληνισμὸς ἔδρασε, εἰργάσθη καὶ ἔπесе μαχόμενος ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀληθείας. Ἐπειδὴ λοιπὸν μέγα τό ἔργον τοῦ βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, μεγάλη δέ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀνταντακλωμένη τοῖς ἐπιγόνοις αὐτοῦ τιμὴ, διὰ τοῦτο ἐθεώρησα ἀναγκαῖον, νὰ πραγματευθῶ τό τοῦ ἑλληνικοῦ Μεσαίωνος ζήτημα καὶ ἀποδείξω, ὅτι ἀδίκως καλοῦσι μεσαίωνα, ἤτοι αἰῶνας τοῦ σκότους, τοῦ ζόφου καὶ τοῦ ἐρέβους, μεθ' ὧν περικοσμοῦσι τινές τῶν ἱστορικῶν τούτους τοὺς αἰῶνας τῆς δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ.

Πολλάκις ἠρώτησα, τίνες οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου αἰῶνες (912) ἐκλήθησαν Μεσαίων; τίς δέ ἡ ζοφώδης νύξ καὶ ὁ γνόφος καὶ τό περικαλύπτον αὐτούς σκότος καὶ ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ παχυλὴ ἀμάθεια, ἡ τοὺς αἰῶνας τούτους χαρακτηρίζουσα, τίνες δέ εἰσὶν οἱ πῶτοι, οἱ τὴν τοιαύτην δόντες τοῖς αἰῶσι τούτοις προσωυμίαν, καὶ πόθεν ὀρμηθέντες καὶ πόθεν πεισθέντες μετὰ ταῦτα ἀπεδέχθησαν τὴν γνώμην ὡς ὀρθὴν καὶ υἰοθέτησαν ὡς ἀληθῆ, μηδὲν ὑποπτεύσαντες περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν πρώτων αὐτὴν ἀποφνημαμένων, καὶ μηδόλως ἐρευνήσαντες, εἰ ἄρα οὕτως ἔχει ἀληθῶς, εἰ μὴ καὶ διάφορος ὅλως εἶναι συμβαίνει ἡ τῶν αἰῶνων ὄψις, καὶ εἰμὴ καὶ πλάνη τις περὶ τὴν ἀκριβῆ τῶν αἰῶνων ἐξέτασιν παρεισηλθεν ἡ καὶ σκόπιμός τις τοῦ πραγματικοῦ διαστροφή καὶ ἐκ προθέσεως ἀμαύρωσις τοῦ τηλαυγοῦς μετώπου τῶν αἰῶνων, καὶ ἐκ διαθέσεως δυσμενοῦς πρὸς τό βυζαντιακὸν κράτος, καὶ ἐξ ὑστεροβούλου γνώμης ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς προέκυψε, καὶ ἂν ἡμεῖς οἱ τῶν Βυζαντινῶν ἀπόγονοι ὀφείλομεν ἔπεςθαι τοῖς πρώτοις κριταῖς ἢ μὴ τοῦναντίον ὑποχρεώμεθα, ἐξ ἰδίας μελέτης τῆς ἱστορίας τῶν αἰῶνων τούτων, ἰδίαν καὶ ἀληθῆ περὶ τῶν αἰῶνων τούτων νὰ ἐκφέρωμεν κρίσιν, νὰ ἀποφανθῶμεν δέ μεθ' ἱστορικῆς ἀκριβείας καὶ ἀμεροληψίας περὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτήρος τῶν αἰῶνων γνώμην καὶ ταύτην ἀσπασθῶμεν καὶ ὑποστηρίζωμεν καὶ διδάξωμεν. Τοῦτο δέ τοσοῦτον μᾶλλον ἐπιβάλλεται ἡμῖν, καθ' ὅσον σπουδαιότατα ἔθνικα καὶ ἐκκλησιαστικά ζητήματα, τὴν ἀρχὴν ἔχοντα ἀπὸ αἰῶνας ἐκείνους καὶ μεγίστην ἔχοντα ἔτι καὶ νῦν τὴν σημασίαν διακινδυνεύουσι.

Πρὸς τὰς ἀπορίας ταύτας, ἱκανὴν ἐπιθυμῶν νὰ εὕρω τὴν λύσιν, ἔγνω νὰ μελετήσω τὴν ἱστορίαν τῶν αἰῶνων τούτων καὶ νὰ ἐξετάσω τὰ ἔργα, τὰ γενόμενα κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους, νὰ διερευνήσω ὑπὸ πᾶσαν ἀποψιν τὴν δρᾶσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, τὴν δρᾶσιν τῶν λογίων καὶ ἐπιφανῶν καὶ τὴν ἐν γένει πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν κατάστασιν τῶν ἐπ' ἀμαθείᾳ καὶ βαρβαρότητι καταγα-

γελλομένων τούτων αἰῶνων τοῦ βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὡς αἰῶνων γνόφου, σκότους καὶ βαρβαρότητος δυσφημουμένων οὐ μόνον παρὰ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων λογίων ἀνδρῶν, διότι δυστυχῶς ἡ ὑπόληψις αὐτὴ περὶ τοῦ Μεσαίωνος ἐπικρατεῖ καὶ παρ' Ἑλλησι. Φίλος καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, λόγον ποιούμενος ἐν τῷ ἑαυτοῦ συγγράμματι περὶ τῶν αἰῶνων, τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, λέγει: «τόν μέσον αἰῶνα συνήθως ὀνομάζομεν σκοτεινόν, οἶονεὶ παραβάλλοντες πρὸς ζοφώδη νύκτα, καθ' ἣν τό ἔρεβος ἀποτροπιαζόμενοι δέν στέργομεν νὰ ὀδεύσωμεν», καὶ αὖθις, «διὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ἐκπληξιν πάντων ἡ ἐμφάνισις τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, ὅστις γεννηθεὶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ βαρβαρικοῦ σκότους παρεσκεύασε τό φῶς τῆς ἀναγεννήσεως» καὶ ἐν ἑτέρᾳ σελίδι γράφει: «τό βαθύ τοῦ μέσου αἰῶνος σκότος ἐπειράθησαν νὰ ἄρῃσι μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ Φώτιος, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτος καὶ ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, εἰσαγαγόντες πολλὰς ἀκτίνας ἑλληνικοῦ φωτός». Δεῦτε ἤδη εἶδωμεν, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ εἰ ἀκριβῆ εἰσὶ τὰ ρηθέντα. Πρὸς διευκρίνισιν τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς σχηματισμὸν ἀσφαλοῦς περὶ τῶν εἰρημένων αἰῶνων γνώμης θέλομεν ἐξετάσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν αἰῶνων τούτων, ὅπως ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας γνῶμεν τὴν πολιτικὴν, ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἤτοι τοὺς αὐτοκράτορας καὶ στρατηγούς, τοὺς κλειζομένους ὑπὸ τῆς ἱστορίας, τὰ πολιτικὰ αὐτῶν ἔργα καὶ τὴν καθόλου αὐτῶν δρᾶσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει θέλομεν ἐξετάσῃ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἀνδρας, τοὺς ἀκμάσαντας καὶ διαπρέψαντας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτῶν δρᾶσει καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά ἔργα, τὰ γενόμενα κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, ἐν δέ τῇ ἐπιστημονικῇ καταστάσει θέλομεν ἐξετάσῃ τοὺς ἀνδρας τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ τὴν καθόλου ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης γνωσόμεθα τὴν ἀλήθειαν καὶ αὐτὴ θέλει ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν μόρφωσιν ἀληθοῦς γνώμης περὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν δυσφημουμένων αἰῶνων. Ἀλλὰ πρὶν ἔτι προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς καθόλου ἐνεργείας καὶ δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντίῳ κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, ἀνάγκη νὰ ἐπιγνῶμεν τὴν ἐν γένει κατάστασιν τοῦ βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ γνῶμεν τὸν λόγον τῆς φημιζομένης ἀποσβέσεως τοῦ φωτός καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποδιδομένης ἐπισκοπίσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, ἀφ' οὗ ἀρχεται ὁ Μεσαίων. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Παπαρρηγόπουλον «ὁ Ἑλληνισμὸς περὶ τὰ τέλη τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος ἦτο

ἔτι ἐπικρατέστατος ἐντός τῶν εὐρωπαϊκῶν καί ἄσιανῶν καί τῶν ἀφρικανικῶν χωρῶν, ἐξ ὧν ἀπηρτίζετο τό Ἀνατολικόν κράτος (τόμ. γ' σελ. 5). Τό ἑλληνικόν ἔθνος καί αἱ ἑλληνικαί πόλεις, καίτοι ἔπαθον δεινάς συμφοράς καί πολλήν ἀλλοίωσιν ἐπί τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, διέσωζον ἔτι, δέν λέγομεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ὄντως ἠκμαζον, ἀλλά καί ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἠθικὴν τινά καί ὕλικήν ρώμην, ἣτις παντάπασιν εἶχεν ἐκλείψῃ ἐκ τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους... (σελ. 5). Τό Ἀνατολικόν κράτος διετηρήθη καί διετήρησε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τὴν ἐπιτηδεῖαν κυβέρνησιν, τὴν ἐντέχνως ὀργανωμένην διοίκησιν, τὴν σοφὴν νομοθεσίαν, τὰ πολυάριθμα ἐκπαιδευτικά καταστήματα καί ἐν γένει ἐννομόν τινα πραγμάτων τάξιν (σελ. 39). Τοιαύτη ἦν ἡ κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους περί τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος καί κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ ΣΤ'. Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος οὐδέν ἱστορικόν γεγονός μαρτυρεῖ ὅτι ἡ περί τὰ τέλη τοῦ Ε' αἰῶνος φαινή αὕτη ὄψις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπεσκοτίσθη. Ἡ ἱστορικὴ μάλιστα τοῦ ΣΤ' αἰῶνος ἐξέτασις οὐ μόνον οὐδέν περί ζόφου καί σκότους καί βαρβαρότητος λέγει, ἀλλά τοῦναντίον τοιαῦτα καί τοσαῦτα παρουσιάζει γεγονότα, ὥστε ν' ἀξιοῖ νά δοθῇ αὐτῷ τῷ ΣΤ' αἰῶνι μείζων λαμπρότης καί φωτισμός ἢ ὅσος τῷ προηγηθέντι Ε' αἰῶνι. Τὴν ἀλήθειαν θέλουσι μαρτυρήσῃ τὰ πράγματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

1. Πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ ΣΤ' αἰῶνος, πολιτικά ἔργα καί ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους κατάστασις.

Ὁ ΣΤ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ πολιτικούς ἄνδρας ἐνδόξους καί ἀξιόους νά διεκδικήσωσι τὰ πρωτεῖα μεταξύ τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας, τῶν διαπρεψάντων μέχρι σήμερον, μεταξύ τῶν πεφωτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης, καί πρῶτον ὁ ΣΤ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ α) τόν Ἰουστίνον. Οὗτος θεωρεῖται ἄριστος αὐτοκράτωρ καί φημίζεται ὡς ἄριστος στρατιωτικὸς· ἐξησφάλισε τό κράτος ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἀρκτοῦ βαρβάρου καί συνεκρότησε στρατιωτικῶς τό κράτος. Ἐπί τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ τό Ἀνατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος εἶχε ἅπασαν τὴν αὐτοῦ αἴγλην· τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία· οὐδεὶς δέ τῶν ἱστορικῶν ἔχει περί τούτου ἐναντίαν γνώμην· β) τόν Ἰουστινιανόν· οὗτος ἐκτήσατο ποικίλην παιδείαν καί ὑπῆρξεν ὡσαύτως ἄριστος αὐτοκράτωρ· οὗτος ἔχει νά ἐπιδείξῃ πολλά καί λαμπρά ἔργα.

Φύσει πεπροικισμένος μέ πολλά ἠθικά καί σωματικά πλεονεκτήματα, μετριοπαθής καί πρὸς τούτους ἐργατικώτατος, ρωμαλέος καί ἐπὶ τοσοῦτον ἀκαταπόνητος, ὥστε πολλάκις ἤρκει αὐτῷ πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ σώμα-

τος αὐτοῦ ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ πόνων μιᾶς ὥρας ὕπνο· τὰς λοιπὰς ὥρας τῆς νυκτός διήρχετο περί ἀδιαλείπτους μελέτας (σ. 88). Ἄλλ' ὅ,τι ἐξῆρε τόν ἄνδρα ἦτο ἡ ἀκάθεκτος πρὸς τό μεγαλουργεῖν προαίρεσις καί ἡ θαυμαστὴ περί τὴν ἐκλογὴν τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ δεξιότης.

Ἐντεῦθεν πολλὰ τῶν γεγονότων τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ φέρουσιν ἀληθῶς δαιμόνιον χαρακτήρα. Αἱ ἐπὶ τὴν Ἀφρικὴν, τὴν Ἰταλίαν καί τὴν Ἰβηρίαν στρατιαί, ἡ κωδίκευσις τῶν νόμων, ἡ κατασκευὴ τῶν ἀναριθμητῶν καί ποικίλων ὀχυρωμάτων, δι' ὧν ἠγωνίσθη νά ἐξασφαλίσῃ τό κράτος ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τὰ διάφορα δημόσια ἔργα πρὸς ἀποκατάστασιν τελείας ἐν τῷ κράτει ἐπικοινωνίας, ὁ μέγας καί θαυμαστός ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Ἀγίας Σοφίας, εἰσὶν ἔργα ἐνδόξου καί πεφωτισμένου αὐτοκράτορος, συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς λαμπρότητος τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Τόν ΣΤ' αἰῶνα δύναται νά λαμπρύνῃ καί μόνος ὁ ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Ἀγίας Σοφίας, ὁ μέχρι σήμερον ὑφ' ἀπάντων θαυμαζόμενος, ὅστις ἔστηται καί θέλει διαμείνῃ αἰδίδιον καί περιφανές μαρτύριον τῆς φωταυγείας τοῦ ΣΤ' αἰῶνος καί διαμαρτυρία διηνεκῆς καί ἰσομεγέθους πρὸς τό μεγαλεῖον αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀμαυρούμενων τόν φαινεῖον χαρακτήρα τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ περιλάμπρου τούτου ἀρχιτεκτονικοῦ ἀριστουργήματος, τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ, δαπανήσαντος ἑκατοντάδες ἑκατομμυρίων δραχμῶν ὑπὲρ τε τῆς οἰκοδομίας τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καί ἡ ὑπέρογκος δαπάνη, διατεθεῖσα πρὸς ἀνέγερσιν αὐτοῦ μαρτυροῦσι πολιτικὴν κατάστασιν οὐχὶ ζοφερὰν καί κατάστασιν πραγμάτων οὐχὶ εὐκαταφρόνητον.

Ὁ μέγας οὗτος ναός, ὁ καί σήμερον θαυμαζόμενος διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτοῦ τελειότητα, συνετελέσθη ἐν διαστήματι χρόνου βραχυτέρου τῶν ἑξ ἑνιαυτῶν, τό δέ ὑπὲρ τῆς οἰκοδομίας αὐτοῦ δαπανηθέν ποσόν ἀνέρχεται εἰς 354.000.000 δραχμῶν. Ταῦτα μαρτυροῦσιν εὐεξίαν καί ρώμην οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν· συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους, τιμῶσι λίαν τόν ἐκτελέσαντα αὐτοκράτορα καί στεντορίαν φωνὴν ἀφιᾶσι περί τοῦ φαινοῦ μετώπου τοῦ συκοφαντουμένου ΣΤ' αἰῶνος. Τόν Ἰουστινιανόν οἱ ἱστορικοὶ παραβάλλουσι πρὸς τόν μέγαν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ΙΔ'.

Ὁ ΣΤ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ τόν αὐτοκράτορα Μαυρίκιον τόν Καππαδόκην (578-585), ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐγκρίτων τοῦ Βυζαντίου βασιλέων. Ὁ Μένανδρος ὀνομάζει αὐτόν μουσῶν ἔραστην, ἐντρυφῶντα περί τὴν ποίησιν καί τὴν ἱστορίαν καί θεωρεῖ αὐτόν ἄνδρα λίαν γενναῖοφρονα. Οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ κατῴρθωσεν ὅλως μέν

νά ταπεινώσει τούς Πέρσας, ικανῶς δέ νά περιστείλῃ τούς ἀπό Ἰστρου εἰσβάλλοντας βαρβάρους. Κατά τούς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ οὐδεμία τῶν πόλεων τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπέβαλε τι τῶν ὧν εἶχε κεκτημένων πνευματικῶν ἀγαθῶν.

Ὁ ΣΤ΄ αἰὼν ἔχει νά ἐπιδείξῃ ἐνδόξους στρατηγούς, τόν Βελισσάριον καί τόν Ναρσήν, δυναμένους νά συγκριθῶσι πρὸς τούς ἐνδοξοτάτους στρατηγούς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, πρὸς τόν Τιβέριον καί τόν Φιλιππικόν. Τοῦ Βελισσαρίου καί Ναρσήαι κατά τῶν Περσῶν νίκαι καί τὰ κατά τῶν λοιπῶν βαρβάρων, πολεμίων τοῦ κράτους ἐγερθέντα τρόπαια καί τὰ πολεμικά, αὐτῶν κατορθώματα εἰσὶ μαρτύρια τῆς στρατηγικῆς ἀξίας καί ικανότητος αὐτῶν.

Ἡ ἐσωτερικὴ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους κατάστασις κατά τόν ΣΤ΄ αἰῶνα ὑπῆρξε περιπετειώδης, ἐνεκα τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καί τῶν Σλαύων καί τῶν ἀλλεπαλλήλων πολέμων πρὸς τούς Πέρσας· κατά τοῦτον ἐγένετο ἡ ἐπανάστασις τοῦ Νίκα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ στασίασις τοῦ κατά τόν Ἰστρον στρατοῦ ἐπὶ Μαυρικίου καί ἡ ἀναίρεσις τοῦ Φωκᾶ ὑπὸ τοῦ Ὀχλου· ἀλλὰ πάντα ταῦτα, καί τοι λυπηρά καί ἐπιβλαβῆ εἰς τὸ κράτος, οὐδένα ἐπέχυσαν σκοτασμόν, οὐδέ ἡμαύρωσαν τόν ὀρίζοντα τοῦ αἰῶνος τούτου· διότι καί τὸ κράτος ἦν ἰσχυρόν καί ἀκμαῖον καί ἡ Ἐκκλησία ἀκμάζουσα καί ἡ παιδεία καί τὰ γράμματα καί αἱ ἐπιστήμαι ἦσαν ἐν ἀκμῇ.

2. Θέσις τῆς Ἐκκλησίας καί Ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες

Ἡ Ἐκκλησία κατά τόν ΣΤ΄ αἰῶνα οὐδέν ἀπέβαλε τῆς πρώτης ἀγλαΐας αὐτῆς. Κατά τόν αἰῶνα τοῦτον συνεκροτήθη ἡ Ε΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἡ τὸ δεύτερον συνελθοῦσα τῷ 543. Εἰς τὴν Σύνοδον ταύτην συνήλθον 165 ἅγιοι καί λόγιοι Πατέρες, ὅπως περιφρουρήσωσι τὸ ὀρθόν πνεῦμα τῶν προηγηθησῶν ἁγίων Συνόδων, τὸ ὑπὸ τῶν Ὀριγενιστῶν προσβαλλόμενον, καί συνδιαλλάξῃ τὰς ἀπὸ τῆς Γ΄ καί Δ΄ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀποσπασθείσας μερίδας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί ἐπαναφέρῃ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τῷ κράτει καθόλου. Ἡ συγκρότησις τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης Συνόδου ἐστὶ γεγονός ικανόν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἀκμῆς, τῆς παιδείας καί τῆς ἐν γένει φαεινῆς ὄψεως τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος καί νά διαμαρτυρηθῇ κατά τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ. Τὰ πρακτικά τῆς ἱερᾶς ταύτης Συνόδου μαρτυροῦσι περὶ τῆς φιλολογικῆς καί θεολογικῆς καθόλου μορφώσεως τῶν συγκροτησάντων τὴν ἱεράν ταύτην σύνοδον ἁγίων Πατέρων. Αἰὼν σκοτεινός ἀδυνατεῖ νά συγκροτήσῃ ὁμοίαν ταύτην σύνοδον ἁγίων Πατέρων. Αἰὼν σκοτεινός ἀδυνατεῖ νά συγκροτήσῃ ὁμοίαν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἧς ἡ τηλαυγῆς ὄψις ἀνομολογεῖται ὑπὸ πάντων μέχρι σήμερον.

Ὁ αἰὼν οὗτος ἔχει πλείστους λόγιους ἐκκλησιαστικούς ἄνδρας καί ικανὴν πληθύν λογίων ἁγίων. Τὰ ὀνόματα αὐτῶν εὐρίσκωμεν ἐν τῇ συλλογῇ τῶν πρακτικῶν τῶν συνόδων καί ἐν τῇ μνηολογίᾳ. Αἰὼν σκότους καί ζόφου, ὡς ἀρέσκονται νά καλῶσι τοῦτον οἱ δυσμενεῖς αὐτοῦ κριταί, οὔτε λόγιους, οὔτε ἁγίους δύναται νά ἀναδείξῃ. Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι πλεῖστοι σοφοὶ ἄνδρες μένουσι τῇ ἱστορίᾳ ἄγνωστοι ἐνεκα πολλῶν λόγων, ἢ διότι δέν κατέλιπον συγγράμματα, ἢ δέν περιεσώθησαν τὰ συγγράμματα αὐτῶν. Κατά τὴν ἀδεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος τούτου ἤκμασε Ρωμανός ὁ μελωδός, ἀνὴρ λογιώτατος καί ἅγιος. Ἐπίσης ὁ Ἐφραίμιος, ὁ Ἀντιοχείας Πατριάρχης, ἀκμάσας κατά τὰ μέσα τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος (526-546), καί ὑπερασπίσας ἔργοις, λόγοις καί συγγράμμασι τὴν ὀρθόδοξον πίστιν κατά τῶν Νεστοριανῶν. Περὶ αὐτοῦ ἡ Γ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀποφαίνεται μετ' ἐγκωμίων, ὁ δέ κατά τόν Ζ΄ αἰῶνα ἀκμάσας Ἀναστάσιος ὁ πρεσβύτερος καλεῖ αὐτόν «ἀγιώτατον ἐπίσκοπον». Ἐπίσης καί ὁ Πατριάρχης Φώτιος λέγει περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: «τὰ τέ ἄλλα ἐπαίνων ἄξιον διαβιῶσαι καί πολλὴν τῆς ἐλεημοσύνης ἐργάτην γενέσθαι. Σῦρος μὲν γεγονώς καί φωνῆς καί γενεᾶς, παιδευθεὶς δέ καί τὴν ἑλληνα γλῶσσαν οὐκ ἀγενῶς κ.τ.λ.»

Ἐάν ἔτι οἱ Σύροι ἦσαν ἐλληνίζοντες οὐκ ἀγενῶς, πόσον ἄρα γε οἱ προγόνων Ἑλληνας περὶ τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν ἠσχολοῦντο; Τρίτον δυνάμεθα νά ἀναφέρωμεν Ἰωάννην τῆς Κλίμακος, τόν σχολαστικόν, τόν ἐπὶ σοφία καί συνέσει καί ἀρετῇ διαλάμπαντα. Τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἡ Κλίμαξ, μαρτυρεῖ αὐτόν ἄνδρα σοφώτατον. ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε΄ αἰῶνος μέχρι τοῦ 564 ἔτους. Ἐτερον δυνάμεθα νά ἀναφέρωμεν, τόν Βαρσανούφιον, ὅστις ἐθεωρεῖτο φωστήρ, φωτίζων τόν ὀρίζοντα τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος. Πέμπτον ἀναφέρομεν τόν Ἀναστάσιον, Πατριάρχην Ἀντιοχείας, πατριαρχεῦσαντα ἀπὸ τοῦ 561-599. Ἦν δέ οὗτος τὰ μάλιστα λόγιος καί ἀκριβῆς τούς τρόπους καί τὴν δίαιταν. Ἡ Ζ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μετὰ σεβασμοῦ ποιεῖται λόγον περὶ αὐτοῦ. Ὁ ΣΤ΄ αἰὼν ἔχει νά ἐπιδείξῃ καί ἕτερον φωστήρα, φωτίζοντα τόν νοητόν ὀρίζοντα τῆς Ἐκκλησίας, τόν Ἰσαάκ τόν Σύρον, τόν ἐπὶ σοφία καί ἀγιότητι διαφημισθέντα. Οὗτος ἤκμασε κατά τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ ΣΤ΄ αἰῶνος καί ἀπέθανε περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. Κατά τόν αἰῶνα τοῦτον ἤκμασε καί Ἰωάννης ὁ νηστευτής, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (585-595). Ὁ ἅγιος οὗτος ἀνὴρ θεωρεῖται ἀρετῆς οἰκητήριον καί συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικὸς δοκιμώτατος. Ἐτεροὶ συγγραφεῖς, ἅξιοι λόγου, ὧν τὰ συγγράμματα εὐρίσκονται ἐν τῇ ἐλληνικῇ Πατρολογία, ὁ ΣΤ΄ ἔχει νά ἐπιδείξῃ τούς ἐξῆς:

Τιμόθεον πρεσβύτερον Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννην

Μαξέντιον, Θεόδωρον Ἀναγνώστην, Προκόπιον πρεσβύτερον Τύρου, Θεόδωρον Σκυθοπόλεως, Τιμόθεον πρεσβύτερον Ἱεροσολύμων, Τιμόθεον πρεσβύτερον Ἀντιοχείας, Τιμόθεον Γ' Ἀλεξανδρείας, Θεοδόσιον καὶ Εὐσέβιον Ἐμέσσης, Γρηγέντιον Τάφρων, Ἐπιφάνιον Κωνσταντινουπόλεως, Εὐστάθιον μοναχόν, Ἰουστινιανόν αὐτοκράτορα, Ἀγαπητόν Διάκονον, Λεόντιον Βυζάντιον, Παῦλον Σιλεντιάριον, Εὐτύχιον Κωνσταντινουπόλεως, Εὐάγριον Σχολαστικόν, Εὐλόγιον Ἀλεξανδρείας, Συμεών τόν νέον Στυλίτην, Προκόπιον Γαζαῖον, Ἀλέξανδρον Μοναχόν, Κοσμᾶν Ἰνδιοπλεύστην, Κωνσταντίνον Διάκονον Κωνσταντινουπόλεως, Μυριανᾶιον, Δωρόθεον Ἀρχιμανδρίτην, Γρηγόριον Ἀντιοχέα, Ἀναστάσιον Σιναΐτην Πατριάρχην Ἀντιοχείας, Κόριππον Ἀφρικανόν ἱστορικόν κ.λπ. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἰσὶ φωστῆρες τῆς Ἐκκλησίας ἔκλαμπροι καὶ καύχημα τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Αἰών, ὅστις δύναται τοιοῦτους ἄνδρας ἀφθίτου κλέους νά ἐπιδείξῃ, δέν δύναται νά κληθῇ αἰών σκότους.

3. Παιδεία καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐπιστήμονες ἄνδρες κατὰ τόν ΣΤ' αἰῶνα

Ἡ παιδεία, τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστήμαι καθόλου ἐκαλλιεργούντο ἐν ὅλῃ τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορική ἀκαδημία ἦν μέγα Πανεπιστήμιον^(α) ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο αἱ ἐπιστήμαι. Ἐπίσης καὶ ἐν Ἀθήναις ἔτι ἠκμαζεν ἡ ἑλληνική παιδεία, ὡς καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Βηρυτῶ καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις κέντροις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄνδρας ὀνομαστούς ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ ἐπιστημονικῇ μορφώσει, ἐφαμίλλους πρὸς τοὺς τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, ἔχει νά ἐπιδείξῃ ὁ ΣΤ' αἰών, τόν Τριβωνιανόν καὶ τοὺς ἑννέα ἄλλους σοφοὺς νομοδιδασκάλους, τοὺς συντάκτας τοῦ κώδικος τῆς Πανδέκτου καὶ τῶν εἰσηγήσεων, τῶν θαυμασιῶν τούτων ἐπιστημονικῶν ἔργων, τῶν μέχρι σήμερον ἐν χρήσει ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀσκουμένων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ Δικαίου, καὶ ἀποτελούντων κατὰ μέρος καὶ σήμερον τὸ ἀστικόν δίκαιον τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Τόν Τριβωνιανόν ὁ Γίββων^(β) ἀποκαλεῖ δαιμόνιον πνεῦμα καὶ παραβάλλει

πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος, τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ φιλοσόφου τῆς ἑπτὰ καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Ἄτερον σοφώτατον ἄνδρα ἔχει νά ἐπιδείξῃ τόν Εὐτόκιον τόν μαθηματικόν, τόν Ἀσκαλωνίτην, ὅστις ἦν καὶ μηχανικός ἄριστος καὶ συγγραφεὺς δόκιμος. Οὗτος ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς τινὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ εἰς τέσσερα βιβλία τῶν Κανονικῶν τόμων τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Πυργίου. Τὰ ἔργα αὐτοῦ τιμῶνται ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν μηχανικὴν, διότι πολὺ συμβάλλονται πρὸς κατανόησιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου μηχανικοῦ.

Ἄτερον ἔξοχον μαθηματικόν καὶ σοφώτατον ἐπιστήμονα ἔχει νά ἐπιδείξῃ τὸ Ἀνθέμιον, τόν ἀρχιτέκτονα τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἁγίας Σοφίας. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ ἀφηγοῦνται περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἠδύνατο νά μιμηθῇ τόν σεισμόν, τὴν ἀστραπὴν καὶ τόν κεραυνόν. Ὁ κ. Μιστριώτης ἐν τῇ Γραμματολογίᾳ αὐτοῦ λέγει, ὅτι δέν ἀμαρτάνει τις, ἂν εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἀνθέμιος ἦτο Ἀρχιμήδης τοῦ Βυζαντίου. Ἐπίσης ἔχει νά ἐπιδείξῃ ὁ ΣΤ' αἰών ἕτερον ἐπίσης σοφόν μαθηματικόν καὶ ἀρχιτέκτονα καὶ μηχανικόν, τόν Ἰσίδωρον, τόν ἐφάμιλλον τοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἐκτελεστήν τοῦ σχεδίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἄτερον, τόν Λεόντιον, ὅστις ἦτο μαθηματικὸς καὶ μηχανικὸς ἄριστος καὶ συγγραφεὺς καὶ ἀστρονόμος. Ἐπίσης τόν Ἰωάννην Καππαδόκην, τόν νεώτερον Ἰσίδωρον. Ἐπίσης τοὺς ἱστορικοὺς Προκόπιον Καισαρείας καὶ Ἀγαθίαν, τόν νεοπλατωνικόν φιλόσοφον Ὀλυμπιόδωρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὕψος τῶν διανοημάτων καὶ τὴν δύναμιν τῆς λέξεως ἀποθαυμάζει ὁ Γάλλος Βίκτωρ Κουζέν. Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία ἠκμασεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ τέλη τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΣΤ' διὰ τοῦ περιφήμου Πρόκλου τοῦ ἐν Ἀθήναις, τῇ ἀρχαίᾳ τῆς φιλοσοφίας κοιτίδι, ἐπὶ μακροῦς χρόνους διδάξαντος.

«Ὁ Πρόκλος, λέγει ὁ Κουζέν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «καθολικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας», ὁ Πρόκλος ἦτο ἐπιφανέστατος τῶν χρόνων ἐκείνων γεωμέτρης καὶ ἀστρονόμος, καὶ κατέλιπε περὶ Εὐκλείδου καὶ Πτολεμαίου σχόλια, τὰ ὅποια περιλαμβάνουσι τὰ τελειότατα ἴσως συμπεράσματα

(α) Πανεπιστήμιον τοῦτο ἑκαλεῖτο Σελέντιον. Τὸ Σελέντιον τοῦτο, κείμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει πλησίον τοῦ βασιλικοῦ θησαυροφυλακίου καὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἦν μέγα ἴδρυμα, περιέχον ἀξιόλογον ἐξ 120 χιλιάδων τόμων δημοσίαν βιβλιοθήκην, ἥτις κατ' ἀρχὰς συνεστήθη ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔπειτα δὲ πυρποληθεῖσα ἀνιδρῦθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνος μετὰ 30 χιλιάδων τόμων. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη, ὀργανωθεῖσα κατὰ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γνωστόν Μουσεῖον, ἦν συνάμα καὶ ἀνώτερον ἐπιστημονικόν ἐκπαιδευτήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδίδασκον τρισκαίδεκα καθηγηταί, ὁ προϊστάμενος τῶν ὁποίων ἑκαλεῖτο Οἰκουμενικὸς Διδάσκαλος ἦσαν δὲ ἅπαντες οὗτοι ἱερωμένοι, κληρικοὶ καὶ ἀπετέλουν Συνέδριον ἢ «Σιλέντιον» τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη ἐζητεῖτο πολλακίς ἐν σπουδαίαις περιστάσεσι, καὶ εἶχε μέγα κύρος παρὰ τε τῷ λαῷ καὶ τῇ Κυβερνήσει.

(β) Ἀγγλος ἱστορικός.

της αρχαίας μαθηματικής επιστήμης. Είχε δέ γνώσεις κατά τό μάλλον ἢ ἤττον ἀκριβεῖς ὄλων τῶν τότε θρησκευμάτων, τά ὅποια ἐτίμα ἐπί τοσοῦτον, ὥστε ἐκάλει αὐτόν ἐαυτόν τοῦ ὄλου κόσμου ἱεροφάντην. Τά σχόλια αὐτοῦ εἰς τοὺς περιφημοτέρους διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τόν Ἀλκιβιάδην, τόν Κρατύλον, τόν Παρμενίδην, τόν Τίμαιον, περιέχουσιν εἰδήσεις ἀνεξαντλήτους παντός εἶδους περί τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Ὁ Πρόκλος γράφει εἰσέτι ὀρθῶς ὁπωσὺν καί ἀκριβῶς, παρέστηκε δέ βέλτιον ἴσως ὄλων τῶν προκατόχων αὐτοῦ, καί τοῦ Πλωτίνου μὴ ἐξαίρουμένου, τά κυριώτατα φαινόμενα καί χαρακτηριστικά τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὥστε διὰ τε τὴν ἀναλυτικὴν αὐτοῦ τέχνην καί τὴν εὐρείαν ἐπιστήμην δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ νά ἀποκαλέσωμεν τόν ἄνδρα Ἀριστοτέλην τῆς ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας» (Παπαρηγοπούλου Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνος τόμ. γ', παρ. 171).

Περί τῶν σχολῶν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο τά γράμματα καί αἱ ἐπιστήμαι, ὁ Παπαρηγόπουλος λέγει: «Αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχολαὶ τῆς Βηρυτοῦ, τῆς Γάζης, τῆς Τύρου, τῆς Βίβλου, τῆς Ἀλεξανδρείας καί ἄλλαι ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως καί ἀναδεικνύουσαι πολλοὺς καί περιφανεῖς σοφιστὰς καί ἄλλους λογίους ἄνδρας, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι ὡς χριστιανικαί. Τά περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱστορῶν λέγει ταῦτα: «Ἦδη ἀνάγκη νά ὁμολογήσωμεν, ὅτι τό ἔθνος, τό ἀναδείξαν τοιοῦτους στρατηγούς, τοιοῦτους πολιτικούς ἄρχοντας, τοιοῦτους ἀριστοτέχνους οἷοι ἦσαν οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσαντες, δέν ἦτο βεβαίως ἄξιον τῆς ὀλιγορίας καί τῆς περιφρονήσεως μεθ' ἧς, ἐνεκα προλήψεως καί κακῶς νενοημένων πολιτικῶν συμφερόντων γίνεται συνήθως λόγος περὶ αὐτῶν». (τομ. γ' σ. 182).

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ΣΤ' αἰῶν δέν ἦτο αἰῶν σκότους, ἀφοῦ ἐγκατέλιπε μάλιστα μέχρι σήμερον τοιαῦτα ἐπιστημονικά μαρτύρια, ἱκανά νά διαφωτίξωσι τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας καί νά ἀξιῶσιν πρωτεύουσιν θέσιν ὑπὲρ ἐαυτῶν μέχρι σήμερον. Καί ταῦτα σκιαγραφικῶς περὶ τοῦ ΣΤ' αἰῶνος. Ἐν τοῖς ἐπομένοις θά ἴδωμεν τίνες οἱ πρῶτοι δόντες τὴν προσωνομίαν τοῦ σκότους καί τοῦ ἐρέβους τῷ ΣΤ' αἰῶνι, οἱ τοσαῦτα προσάψαντες αὐτῷ ζοφερὰ ὄνόματα, καί πόθεν ὀρμηθέντες ἐζήτησαν νά ἀμαυρώσωσι καί ἐπισκοτίσωσι τὴν λαμπρότητα αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Τίνες οἱ πρῶτοι κατέσαντες τόν ΣΤ' αἰῶνα σκότους καί ἐρέβους καί πόθεν οὗτοι ὀρμήθησαν πρὸς ἀμαυρώσωσιν τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ.

Τόν ΣΤ' αἰῶνα ἐζήτησαν νά ἐπισκοτίσωσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἱ ἐπιζητήσαντες νά ἀμαυρώσωσι

τὴν δόξαν τοῦ βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑποστηρίξωσι τὴν ὀλοσχερῆ ἐξάλειψιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους καί ἀποκόψωσι τόν σύνδεσμον τῆς συγγενείας, τόν συνάπτοντα τοὺς ἀπογόνους Ἑλληνας, τοὺς διὰ τῶν αἰῶνων ζήσαντας καί δράσαντας, πρὸς τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν προγόνους, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου καί τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς ἐκθύμως ἐργασθέντας, ὅπως ἀφαιρέσωσιν αὐτοῖς τὴν λαμπρὰν κληρονομίαν, τὴν κληροδοτηθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἐνδόξων αὐτῶν προγόνων καί ἀρνηθῶσιν αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην καί ἐπιβαλλομένην ἠθικὴν ὑποστήριξιν καί τὴν κληρονομικὴν ἠθικὴν εὐγένειαν καί ὑπεροχὴν (Παπαρηγ. τόμ. γ' σ. 155). Οἱ μοχθηροὶ οὗτοι ἐχθροὶ τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ καί τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ δύο ἱστορικῶν εἰδήσεων στηρίζουσι τά ἀυθαίρετα αὐτῶν συμπεράσματα καί τά πεπλανημένα αὐτῶν φρονήματα. Πρῶτον ἐπὶ τῶν γενομένων ἐπιδρομῶν τῶν Ἀβάρων καί Σλαύων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καί δεύτερον ἐπὶ τοῦ ἐκδοθέντος διατάγματος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τῆς καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν, ὅπερ ἀναφέρουσιν ὅλοι σχεδόν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ὡς γεγονός ἀναμφισβήτητον. Καί τὰς μὲν περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβάρων καί Σλαύων εἰδήσεις ἀρύεται ὁ μέγας ἐχθρὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ Φαλμεράντερ καί ὅλοι οἱ ὀμόφρονες αὐτῷ ἐκ τοῦ σοφιστοῦ Προκοπίου, τοῦ συγγραφέως τριῶν ἀντιμαχομένων πρὸς ἀλληλα συγγραμμάτων, ἦτοι α) τῆς ἱστορίας τῶν γεγονότων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ἧ ἱστορεῖ ὅσα εἶδε καί ἤκουσε μετὰ τῆς εἰλικρινείας τοῦ στρατιώτου, τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, καί τοῦ περιηγητοῦ, ὡς λέγει ὁ Γίββων, β) τῶν περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων λόγων, ἐν οἷς ἐγκωμιάζει τόν Ἰουστινιανόν καί ἀποθαυμάζει αὐτοῦ τά ἔργα καί γ) τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπιχειρεῖ λέξιν πρὸς λέξιν νά ἀναιρέσῃ ὅσα ἤδη ἐν τοῖς περὶ κτισμάτων λόγοις ἀπεθαύμασε καί ἐβεβαίωσεν. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος τοῦ Προκοπίου, τοῦ γραφέντος μετὰ τόν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ μηδεμίαν ἱστορικὴν ἀξίαν ἔχοντος, ὡς ἔργου ἀναξιοπίστου συγγραφέως καί παλινῳδούντος ἱστορικοῦ, ἀρύνονται οἱ καλοὶ φίλοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰς κατά τοῦ ΣΤ' αἰῶνος προσβολάς. Ἡ σαθρότης τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν γίνεται τοῖς πᾶσι δήλη καί ὅμως ἐπ' αὐτῶν τῶν σαθρῶν ἐπιχειρημάτων στηρίζουσιν ὄλον τό ἐαυτῶν οἰκοδόμημα τῆς καταφορᾶς. Ἄλλ' εὐτυχῶς τά πράγματα, φωνὴν ἀφιέντα, ἀναιροῦσιν αὐτούς: διότι τό ἑλληνικόν Βυζαντινόν κράτος καί ὁ βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς ἔδρασεν ἐπὶ ἐννέα ἐτι αἰῶνας, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου, ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ὑπὲρ τῶν γραμμάτων, τῆς παιδείας καί αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπέκρουσε τελε-

σφόρως τήν ἀπειλοῦσαν, νά κατακλύση τήν ἀνθρωπότητα, βαρβαρότητα καί τήν ἀμάθειαν, τήν ἀπειλοῦσαν ὅλην τήν Εὐρώπην, καί διέσωσε τήν ἑλληνικήν παιδείαν, τήν ἑλληνική σοφίαν, τάς ἐπιστήμας καί τήν ἅγιαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν, ὑπέρ ὧν ἠγωνίσθη μέχρι ρανίδος αἵματος καί ἔπεσεν ἐνδόξως μαχόμενος ὑπέρ τῆς πολυτίμου τῶν προγόνων καί τῶν πατέρων αὐτοῦ παρακαταθήκης.

Ὁ βυζαντινός Ἑλληνισμός παρέδωκε τήν δάδα τῶν ἐπιστημῶν πρὸς τοὺς ἐν σκότει καί σκιᾷ θανάτου καθεῦδοντας Εὐρωπαίους, ὅπως διαφωτίση αὐτῶν τὸν ὀρίζοντα, διαυγάση τοὺς νοερούς αὐτῶν ὀφθαλμούς καί ἀναγάγη εἰς τὸ κλέος τῆς σοφίας καί τῆς δόξης, ἐν ᾧ σήμερον οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης εὐρίσκονται. Ἐάν τὰ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βυζαντινοῦ καί τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ εἰρημένα ἦσαν ἀληθῆ, οὔτε ἡ Εὐρώπη θά ἐσώζετο τοῦ γενικοῦ κατακλυσμοῦ, τοῦ ἀπειλουμένου ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος καί τῆς ἀμαθείας, οὔτε Ἑλλάς, οὔτε Ἕλληνας, ἀληθεῖς καί γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν προγόνων αὐτῶν θά ὑπῆρχον, οὐδέ θά ἴσχυον νά ἐξεγερθῶσι καί καταβάλωσιν αὐτοὺς τὸ κράτος τῆς τυραννίας καί τὸν τοῦ πολιτισμοῦ πολέμιον καί δειξῶσι τήν ἰσχύν τῆς ἠθικῆς ἀνδρείας, τῆς δυναμένης καί διὰ τῶν ἐλαχίστων μέσων νά μεγαλοουργήσῃ.

Ἡ ὑπαρξίς καί ἡ ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς κτήσεσι τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ ὑπὸ τήν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν διατελοῦντος ἔτι καί νῦν, μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐ μόνον δέν ἐξηφανίσθη, ἀλλὰ καί τοὺς ἐπιδρομεῖς, τοὺς ἐπιδραμόντας τήν χώραν αὐτοῦ, πρὸς ἑαυτὸ ἀφωμοίωσε καί ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνος Ῥωμαίου Χριστιανοῦ σωτηρίως καί ἐποφελῶς ἔδρασε. Ἐάν οἱ Ἀραβες καί οἱ Σλαῦοι, οἱ ἐπιδραμόντες τὰς χώρας αὐτοῦ, ἐκυριάρχουν αὐτῶν, ὄφειλον ἔτι καί νῦν νά κατοικῶσι τὰς χώρας αὐτῶν, τὰς ἔτι καί νῦν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικουμένας. Πῶς δέ οἱ μὲν Ἀραβες καί οἱ Σλαῦοι παντελῶς ἐξηφανίσθησαν, ὁ δὲ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς καθαρὸς καί γνήσιος ἔμεινε, φυλάξας ἀλώβητα τήν γλῶσσαν, τήν θρησκείαν, τὰ ἦθη καί ἔθιμα αὐτοῦ, αὐτὸν τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, αὐτὴν τήν φύσιν τοῦ Ἑλληνος. Οἱ δυσμενεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κριταὶ καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐάν λάβωσι τὸν κόπον νά μελετήσωσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου Ἑλληνος καί τοὺς πόθους καί τὰς ὁρμὰς αὐτοῦ, τὰς ἀρετὰς καί τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ, θέλουσιν εὐρη τὸν νέον Ἑλληνα πανομοιότυπον τοῦ ἀρχαίου προγόνου αὐτοῦ. Διὰ τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔδρασεν ὑπέρ τῆς ἀνθρωπότητος καθόλου ὑπὸ νέαν μορφήν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, ὅστις διὰ τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἠγωνίσθη ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς μεγάλης Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καί

τῶν ἑλληνικωτάτων νήσων. Καί ταῦτα μὲν περὶ τοῦ πρώτου λόγου, τοῦ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἀλλοφύλων. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου λόγου, τῆς περιφήμου διατάξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν, λέγομεν τὰ ἑξῆς:

Ὁ ἐθνικὸς ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος, ἀμφιβάλλων πολὺ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας καί ἀληθείας τοῦ Προκοπίου ἔρωτᾷ: «Ἄλλ' εἶναι ἄραγε τὸ γεγονός τοῦτο τοσοῦτω βέβαιον, ὅσον κοινῶς ὑπολαμβάνεται;» Ἐκ τῶν ἀρχαίων χρονογράφων ὁ Μαλάλας εἶπεν, ὅτι ἐν ἔτει 529 «ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανός, θεσπίσας, προστάζων ἐπεμψεν εἰς Ἀθήνας, κελεύσας μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν, μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι». Καί ἕτερος ἀνώνυμος χρονογράφος τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχυρίσθη ἀξιῶσας «ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανός, πέμψας εἰς Ἀθήνας, ἐκέλευσε μηδένα τολμᾶν διδάσκειν φιλοσοφίαν καί ἀστρονομίαν».

Κατὰ δὲ τὸν Προκόπιον ἀφῆρσε τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων. Ἐν τῷ προομίῳ τῆς Πανδέκτης, τῆς μόνης ἀσφαλοῦς ἱστορικῆς πηγῆς, ἀναφέρεται, ὅτι δέν ἐπιτρέπεται ἡ τῶν νομίμων διδασκαλία εἰμὴ εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Ρώμην καί εἰς Βηρυτόν· ἐν δὲ ταῖς εἰδικαῖς τοῦ κώδικος διατάξεσι κωλύεται ἡ διδασκαλία παντός μαθήματος ὑπὸ ἐθνικῶν διδασκόμενον· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ρητὴ διάταξις περὶ καταργήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν.

Οἱ δὲ νεώτεροι, οἱ ἀξιολύστες, ὅτι ἐμφηφίσθη τοιαύτη διάταξις, ὁρμῶνται ἐκ τῆς πολυθρυλῆτου ἀποδημίας τῶν ἐπτὰ φιλοσόφων πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας Χοσρόην, ἣν ὁ Βίκτωρ Κουζέν ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ ὀνομάζει ἐκδιώξιν. Καί ὁμοῦς ὁ Ἀγαθίας, ὅστις διὰ μακρῶν ἱστορεῖ τήν εἰς τήν αὐλήν τοῦ Χοσρόου ἀποδημίαν τῶν ἐπτὰ φιλοσόφων, δέν λέγει, ὅτι ἀνεχώρησαν διὰ τήν κατάργησιν τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς κατὰ τήν αὐτοκρατορικὴν διάταξιν, ὅπως ἦτο φυσικώτατον νά εἴπῃ, ἐάν τῷ ὄντι ἐγένετο ἡ κατάργησις αὐτῆ δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, ἀλλὰ βεβαίως, ὅτι ἀπεδήμησαν, «ἐπειδὴ αὐτοῖς ἡ παρά Ῥωμαίοις κρατοῦσα ἐπὶ τῷ κρείττονι δόξᾳ οὐκ ἤρρεσκε», τοῦτέστι, διότι οἱ φιλόσοφοι οὗτοι δέν ἠρέσκοντο θεώμενοι τήν ἐπικράτησιν τῆς νέας δόξης τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ὡστε οὐχὶ ἐκδιώξιν, ἀλλ' ὑποχώρησις καί ἦττα αὐτῶν καί ἐθελούσιος ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς Περσίαν ἀναχώρησις, ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθ' οὗ οὗτοι μετὰ πεισμονῆς καί πάθους ἠγωνίζοντο, καί ἀφ' οὗ ἠττήθησαν διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ταύτην τήν ἠθικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναμιν μὴ ἀνεχόμενοι, καί τήν ἦτταν αὐτῶν βαρέως φέροντες, καταλιπόντες τὸ πάτριον ἔδαφος, κατέφυγον εἰς Περσίαν πρὸς τὸν βασιλέα Χοσρόην πορισμὸν τήν διδασκαλίαν ἔχοντες. Ἐφυγον ἄρα, οὐχὶ διότι κατεπολεμοῦντο ἢ κατεδιώ-

κοντο, αλλά διότι δέν ήνεύχοντο νά θεωροῦσι φθίνουσαν τήν ἐθνικήν λατρείαν καί τάς προσόδους, τάς ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ἐλαττουμένης διά τήν ἔλλειψιν ὁπαδῶν τῆς ἐαυτῶν ἐθνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἀπαγόρευσις, περί ἧς γίνεται λόγος, ἦτο γενική καί ἐν τούτοις αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχολαί τῆς Βηρυττοῦ, τῆς Γάζης, τῆς Τύρου, τῆς Βίβλου, τῆς Ἀλεξανδρείας καί ἄλλαι ἄλλων πόλεων ἐξηκολούθησαν ἀκμάζουσαι μέχρι τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως καί ἀναδεικνύουσαι, ὡς εἶδομεν, πολλούς καί περιφανεῖς σοφιστάς καί ἄλλους ἐπιστήμονας καί λογίους ἄνδρας. Ἡ ἀκμή ὁμως αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τό νέον θρησκευτικόν δόγμα. Αἱ σχολαί αὗται ἐξηκολούθουν νά ἀκμάζωσι οὐχί ὡς ἐθνικαί ἀλλ' ὡς χριστιανικαί, ἐν ᾧ ἢ ἐν Ἀθήναις σχολή τῶν εἰρημένων φιλοσόφων, ἢ μόνη τότε μείνασα, ἐμαράνθη καί ἐξέπνευσεν ἀληθῶς ἐξ ἀτροφίας. Οἱ ἐθνικοὶ οὗτοι διδάσκαλοι, σφοδροὶ πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐδίδασκον δόγματα ἀνατρεπτικά τῆς ἀποκαλυφθείσης θρησκείας καί συντελεστικά εἰς τήν τῶν πνευμάτων διαταραχήν, εἰς τήν ἠθικήν ἔκλυσιν καί συνετέλουν εἰς τήν πολιτικήν τοῦ κράτους ἀναρχίαν. Ὡστε ἡ τῶν ἐπτά φιλοσόφων ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἀναχώρησις, ἢ μοιραίως γενομένη διά τήν ἐξάπλωσιν καί κατακυρίευσιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καί τήν ἰδρυσιν χριστιανικῶν σχολῶν, πανταχοῦ ἀκμαζουσῶν, καί ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, διότι κατά τόν Ἀγαθίαν οἱ φιλόσοφοι ἀπῆλθον, ἐπειδή ἡ ἐπικρατοῦσα δόξα οὐκ ἤρεσκεν αὐτοῖς, προῆλθεν οὐχί ἐκ τῆς διατάξεως τοῦ αὐτοκράτορος ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπικρατησῆς νέας δόξης ἢ δέ ἐπικρατήσασα νέα δόξα βεβαίως δέν θά ἐπεκράτει ἀνευ σχολείων ἀνευ διδασκαλείων καί ἀνευ ἰσχυροῦ ἀνταγωνισμοῦ καί ἀνευ λογίων καί σοφῶν διδασκάλων τῆς νέας δόξης. Ὡστε οὐδεὶς λόγος ἱστορικός ὑφίσταται, οὐδέ δύναται νά προσαχθῇ πρὸς κύρωσιν τῶν λόγων τοῦ Προκοπίου καί τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀντιλούντων νεωτέρων ἱστορικῶν, ὅπως ἀποδοθῇ κατηγορία κατά τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς ἀποδιώξαντος τοῦς φωστήρας ἀπό τῆς Ἑλλάδος καί βυθίσαντος τήν Ἑλλάδα ἄπασαν ἀπό τοῦ ΣΤ' αἰῶνος εἰς βαθύ σκότος, οὗ ἔνεκεν καλεῖται ὁ ΣΤ' αἰῶν, αἰῶν σκότους, ζόφου κ.τ.λ.

Ὡστε οὐδενί ἐπιτρέπεται νά καλῇ ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ τόν ΣΤ' αἰῶνα μέσον αἰῶνα καί αἰῶνα σκότους, καί νά ἀποδίδῃ αὐτῷ ὅ,τι μόνον τῇ Δύσει ἠδύνατο νά ἀποδοθῇ κατά τόν αἰῶνα τοῦτον. Διότι ὄντως ἡ Δύσις ἀπό τοῦ Ε' ἤδη αἰῶνος, ἔνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων καί τῶν κατακτῆσεων ὑπέπεσεν εἰς βαθύ σκότος, ὅπερ διήρκεσε μέχρι τοῦ χρόνου τῆς μεταλλαγμᾶδεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός διά τῶν φυγάδων Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ ΣΤ' αἰῶν διά τό ἀνατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος, ἐν ᾧ ἔδρα ὁ Ἑλληνισμός ὑπό τήν χριστιανικήν τήβεννον, δέν ἦτο σκοτεινός καί ζοφερός, πολλοῦ γε καί δεῖ. Ὁ ΣΤ' αἰῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο

φωτεινός καί ὑπό πολλῶν λαμπερῶν ἠλιακῶν ἐφωτίζετο, ὡς εἶδομεν.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θέλομεν ἐξέτασιν τόν Ζ', Η' καί Θ' αἰῶνα, ὅπως ἴδωμεν καί τῶν αἰῶνων αὐτῶν τόν ἀληθῆ χαρακτήρα.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ Ζ' ΑΙΩΝΟΣ

Μέσον αἰῶνα, ὑπό τήν ἔννοιαν τοῦ σκότους, τοῦ ζόφου καί τοῦ ἐρέβους οὐδέ τόν Ζ' αἰῶνα δικαιοῦνται νά καλέσωσι· διότι καί ὁ Ζ' αἰῶν ἔχει τήν ὄσιν φαεινήν καί πολλά λαμπρά κατορθώματα καί ἐξόχους ἄνδρας ἐν τε τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τῇ πολιτεῖᾳ νά ἐπιδείξῃ καί ἀκμάζοντα τά σχολεῖα καί καλλιεργούμενας τάς ἐπιστήμας. Ὁ Ζ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ τόν αὐτοκράτορα Ἡράκλειον (625), οὗτινος ἐάν θαυμαστή ἦτο ἡ ἀνδρεία καί τό στρατιωτικόν μένος, ἢ στρατηγική αὐτοῦ μεγαλοφυΐα καί ἡ τέχνη τοῦ ἐξαρπάξαι τάς ψυχάς τῶν ἀνθρώπων ἦν θαυμαστότερα. Ὀλίγοι δέ ἡγεμόνες ἐδειξαν τοσαύτην στρατηγικήν μεγαλοφυΐαν, ὅσην ὁ Ἡράκλειος. Ὁ Ζ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ γεγονότα πολεμικά δυνάμενα νά περιποιησῶσιν αὐτῷ κλέος ἀφθιτον. Αἱ ἀλλεπαλλήλοι νίκαι κατά τῶν Περσῶν καί τῶν Ἀράβων καί ἡ ἀπόκρουσις αὐτῶν ἀπό τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσι γεγονότα μεγάλης ἱστορικής σημασίας· τολμῶ μετὰ παρρησίας νά εἶπω, ὅτι, ὅ,τι κέκτηται σήμερον ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, ὀφείλει τοῦτο τῷ Ζ' αἰῶνι. Ἐάν ἡ Κωνσταντινούπολις κατέπιπτε κατά τόν Ζ' αἰῶνα, μὴ δυναμένη ν' ἀποκρούσῃ τάς ἀλλεπαλλήλους γενομένης κατ' αὐτῆς ἰσχυράς ἐφόδους καί ἐπιδρομᾶς τῶν βαρβάρων, ἄς ὑπέστη ἡ βασιλίς αὐτῆ τῶν πόλεων κατά τό 622, 623, 624 καί 625 καί τό 675-678, ἐάν ἀπεσβέννυτο ὁ φαεινός τοῦ Βυζαντίου φάρος, ὁ φωτίζων τότε ἄπασαν τήν Ἀνατολήν καί τό τῆς Δύσεως διασκεδάζων σκότος, διά τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί τῆς κατακτῆσεως αὐτῆς ὑπό τῶν Ἀράβων, ὁ ἑλληνικός πολιτισμός θα ἐξηλείφετο, ὁ φάρος θά ἀπεσβέννυτο καί Κύριος οἶδε μετὰ πόσους αἰῶνας τό ἄσβεστον ἑλληνικόν πῦρ, τό οὐδέποτε καταναλισκόμενον, τό ὑπό αἰθάλην ἀκοίμητον διαμένον, ἠθέλεν ἀναλάμψη, ἠθελε κατακαύσῃ τήν ἐπισεσωρευμένην διά τῶν αἰῶνων ὕλην καί ἠθελε διαφωτίσῃ αὐθις τοῦς ἐπὶ αἰῶνας σκοτεινοὺς διαμείναντας πνευματικούς ὀρίζοντας· διότι ὁ ἀραβικός Μωαμεθανισμός ὑπῆρξε καταστρεπτικώτερος τοῦ τουρκικοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Ὅθεν, ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἐάν σήμερον ὑπάρχη Ἑλληνισμός καί ἐπομένως πολιτισμός, τοῦτο ὀφείλεται κατά πρῶτον λόγον εἰς τήν ματαιώσιν τῆς πρώτης ταύτης ὑπό τῶν βαρβάρων πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ νέος Ἑλληνισμός, ὅ,τι ἤδη ἔχει, τοῦτο ὀφείλει τῷ Ζ' αἰῶνι. Ἀπό τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ· ἀπό τοῦ αἰῶνος τούτου τό Ἀνατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος ἀνεδείχθη ἑλληνικόν Βυζαντινόν κράτος.

Ὁ Ἑλληνισμός ανέλαβε πλήρης ζωῆς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Αἰὼν ὅστις ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ αὐτοκράτορας μὲν, οἷον τὸν Ἡράκλειον, πατριάρχας δέ, οἷον τὸν Σέργιον, στρατὸν, δέ οἷον τὸν ἀποκρούσαντα τὰς πολυπληθεῖς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομάς τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Περσῶν, τῶν ἐκ συνθήκης κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπιδραμόντων, στρατὸν κραταιώσαντα τὸ κράτος τῆς βυζαντιακῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ αἰὼν σκοτεινός καὶ βάρβαρος, διότι πῶς ὁ βάρβαρος αἰὼν διέσωσε τὴν εὐγένειαν, τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν, πῶς οἱ ὑπὸ τὸ σκότος καὶ τὸ ἔρεβος καθήμενοι ἀνεδείχθησαν σοφοὶ καὶ γενναῖοι στρατηγοὶ καὶ ἀνδρεῖοι στρατιῶται καὶ ἀξιόμαχοι ἄνδρες καὶ ὑπερεμάχησαν τῆς πίστεως, τῆς πατρίδος, τῶν ἱερῶν, τῶν βωμῶν, τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς εὐγενείας καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καθόλου; πῶς τὸ σκότος δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος; πῶς τοῦτο ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους καὶ διεφώτισε τὸν κόσμον; Ὁ Ζ' αἰὼν δικαιούται νὰ ζητῆ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ν' ἕμειφθῇ διὰ τῆς ἀποδόσεως τῆς δικαιοσύνης, ἧς ἐστὶν ἀξίος· δικαιούται ν' ἀπαιτήσῃ τὴν παῦσιν τῆς κατ' αὐτοῦ καταφορᾶς καὶ τῶν δυσμενῶν ἐκφράσεων, δι' ὧν ἐπιρρίπτουσι κατ' αὐτοῦ ἀναξίας αὐτῶ προσωνυμίας τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἐρεβώδους. Ὁ Παπαρρηγόπουλος, ἱστορῶν τὰ περὶ Ἡρακλείου λέγει: «ἡ ἱστορία θαυμάζει καὶ δικαίως τὴν ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα ἐπιστροφήν ἐκ τῆς Ἀσίας τῶν μυρίων Ἑλλήνων· θαυμάζει ἐτι μάλλον τὴν μεγάλην ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους, καὶ θαυμάζει οὐδὲν ἥττον τὴν διὰ τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἔξοδον τοῦ Καρχηδονίου Ἀννίβα· ἀλλὰ δὲν προσήκει ἄρα γε ν' ἀποδοθῇ ὡσαύτως δικαιοσύνη εἰς τὰς μεγαλεπήβολους τοῦ Ἡρακλείου ἐπιχειρήσεις, δι' ὧν κατεβλήθη εἰς τὸ ἔδαφος τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος;». Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ ἐθνικοῦ ἱστορικοῦ ἐστὶ δικαία καὶ πόρισμα ἀληθῶς τῆς μελέτης τῶν γεγονότων καὶ τῶν θαυμασίων ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἡρακλείου. Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ἡρακλείου ὁ αὐτός ἱστορικός λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, αὐτοὶ μόνον ἐξ ὅλων τῶν τότε ἐπὶ γῆς ἔθνῶν, ἀντέστησαν εἰς τὸν χεῖμαρρον τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ ἐταπεινώσαν τοὺς ἀγερῶχους αὐτῶν Χαλίφας. Ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἀπήλλαξαν τὴν Εὐρώπην τοῦ κινδύνου νὰ ἐξισλαμισθῇ, καὶ ἠσφάλισαν οὕτω τὰ θεμέλια τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου συνεπληρώθη ὁ διοικητικὸς ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ διεμορφώθη ὁ ἰδιάζων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ χαρακτήρ. Ἐάν τὰ τρία ταῦτα κεφαλαιώδη γεγονότα, τὰ ὅποια ἕκτοτε ἐπενεργοῦσι κατὰ τὸ μαλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι ἀξία ἀπηκριβωμένης

ἱστορικῆς ἐξεργασίας, εἰμποροῦμεν, θαρροῦντες, νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ ἐννέα δέκατα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἶνε ἀνάξια τοιαύτης ἐξεργασίας».

Περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τοῦ Ἡρακλείου, ἄτινα ὡς ἐξοχος αὐτοκράτωρ ἐκτήσατο, καὶ περὶ τῆς μυθώδους φήμης αὐτοῦ παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὁ Ludovic Drapeyron λέγει ἐν λέξει Héacle τοῦ γαλλικοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἀπέβη ἥρωα καὶ ἀντικείμενον μυθολογικῶν διηγήσεων, ὡς ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀρθούρος καὶ ὁ Μέγας Κάρολος».

Ἔτερον ἐνδοξον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, οὗτινος τὰ λαμπρὰ κατορθώματα δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ὁ Ζ' αἰὼν, εἶνε Κωνσταντῖνος ὁ Δ' ἐπικληθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου Κωνσταντινουπόλεως Πωγωνάτος (Ἐκλήθη Πωγωνάτος ὑπὸ τοῦ δήμου Κωνσταντινουπόλεως, διότι μεταβάς παντελῶς ἀγένειος εἰς Ἰταλίαν, ὅπως καταβάλλῃ τὴν ἐν Σικελία στάσιν, ἐπέστρεψε πωγωνοφόρος) (667-675).

Ἐκ τῶν πολλῶν ἀξιοσημειώτων ἔργων ἀναφέρομεν τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων καὶ τὴν ἑπταετὴ πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπ' αὐτῶν (672-678). Ὁ Χαλίφης Μωαυιᾶ, εἷς τῶν ἀκολούθων τοῦ Μωάμεθ, παρασκευάσας στόλον ἰσχυρόν κατὰ τὸ 671, ἐξαπέστειλεν αὐτόν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Μωάμεθ διαπλεύσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα, ἦλθον καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν μεγάλην τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πρωτεύουσαν. Περὶ τοῦ στόλου τούτου ὁ ἱστορικός Θεοφάνης λέγει τὰ ἑξῆς: «Τούτῳ τῷ χρόνῳ 672 στόλον μέγαν ἐξαρτήσαντες οἱ ἀρνηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ παραπλεύσαντες Κιλικίαν, παρεχίμασαν εἰς Σμύρνην Μωαμεδ ὁ τοῦ Ἀβδελλᾶ, Καΐσιος δέ εἰς τὴν Κιλικίαν καὶ Λυκίαν. Ἀπέστειλε δέ ὁ Μωαυιᾶ καὶ Χάλε τὸν Ἀμνηραῖον μετὰ καὶ ἐτέρου στόλου πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, ὡς ἰκανώτατον καὶ τολμηρόν εἰς μάχην. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος, τὴν τοιαύτην τῶν θεομάχων κατὰ Κωνσταντινουπόλεως κίνησιν ἐγνωκώς, κατασκεύασε καὶ αὐτός διήρεις εὐμεγέθεις κακκαβοπυρφόρους καὶ δρόμωνας σιφωνοφόρους καὶ τούτους προσορμίσει ἐκέλευσεν ἐν τῷ Προκλιανιστῷ τῷ Καισαρίου λιμένι». Μετὰ ἑπταετείς πεισματώδεις ἀγῶνες οἱ Ἀραβες, ἀφ' οὗ ὑπέστησαν φθορὰν ἀνθρώπων καὶ πλοίων μεγάλην, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄπρακτοι εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ἢ ἐπιστροφή αὐτῶν ὑπῆρξε ἐτι μάλλον καταστρεπτικὴ· διότι οἱ μὲν διὰ ξηρᾶς διὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν πλοίων ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς τὴν Συρίαν πορευθέντες, καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Φλώρου καὶ Πετρωνᾶ καὶ Κυπριανοῦ καὶ καταπολεμηθέντες περὶ τὰ Κίδυρα ἄρδην ἐξολοθρεύθησαν· ὁ δὲ στόλος, ἐνῶ ὑποχωρῶν περιέπλεε τὴν παμφυλιανὴν παραλίαν, κατεστράφη καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τρικυμίας δεινῆς, καταληφθεὶς περὶ τὸ Σύλαιον ἢ Σύλλιον.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε γεγονός διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιωματικόν· καὶ διὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, καὶ διὰ τὴν ἀποτυχίαν, καὶ διὰ τὰ παράδοξα ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς ἠδύνατο νὰ ἔχη εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ εἰς τὴν διάπλασιν ὀλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐκινδύνευε νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ἂν οἱ Μωαμεθανοὶ ἐκυρίευσαν τότε τὴν Κωνσταντινούπολιν, δηλοῦται ἐκ τῶν συμφορῶν, ἃς ὑπέστη ὁ Ἑλληνισμὸς παντοῦ, ὅπου κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία καὶ θρησκεία. Ὁ Ἑλληνισμὸς σχεδὸν καθ' ὀλοκληρίαν ἐξηφανίσθη ἐν Συρίᾳ, ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ μετ' οὐ πολὺ καθ' ὅλην τὴν βόρειον Ἀφρικὴν. Ἦθελεν ἄρα γε περισθῆ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους, τῶν ὁποίων τὴν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν κατάκτησαν ἔμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐπαγάγῃ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Naί μὲν μετὰ 800 ἔτη ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπροξένησεν ἀποτελέσματα τοσοῦτον ὀλέθρια. Ἄλλος ὅμως ἦτο ὁ χαρακτήρ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως ἐν τῇ ΙΕ' ἑκατονταετηρίδᾳ καὶ ἄλλος ἐν τῇ Ζ'. Ἐν τῇ Ζ' ἑκατονταετηρίδῃ ἦτο μᾶλλον θρησκευτικὸς ἢ πολιτικὸς, ἐν δὲ τῇ ΙΕ' πολιτικὸς μᾶλλον ἢ θρησκευτικὸς. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν περιεσώζοντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον τὰ θρησκευόμενα, τὰ ἰδιώματα καὶ τὰ ἔθνη, κατὰ τὴν πρώτην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξηφανίζοντο· καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐξηφανίζοντο, ὅσῳ πλείοτερον ἀνθίσταντο. Ἐν τῇ Ζ' ἑκατονταετηρίδῃ ὁ ἑλληνικὸς Χριστιανισμὸς δὲν παρεδίδοτο ἀμαχητὶ ὥστε ἂν, ὁ περὶ πιθανώτατον, ἤθελε καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξακολουθήσῃ ἀμυνόμενος ἐν Ἀσίᾳ τε καὶ ἐν Εὐρώπῃ, ἢ φθορὰ αὐτοῦ ἔνεκα τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀραβικῆς θρησκομανίας, ἔμελλε ν' ἀποβῆ ἀκατολόγητος. Ἐν τῷ κατακλυσμῷ τούτῳ ἴσως ἤθελον ἐπιπλεύσῃ πού καὶ πού ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ θρησκεία, ὡς ὑποτελεῖς καὶ ὑπόφοροι τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας· ἀλλὰ τὰ εὐτελῆ ταῦτα καὶ ἀσυνάρτητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ λείψανα, ἀποστερηθέντα τῆς κηδεμονίας κυβερνήσεως ὁμοδόξου καὶ ὁμογλώσσου, ἀδιαλείπτως ὑποτρεφούσης τὴν συντήρησιν τῶν δύο ἐκείνων κυριωτάτων τοῦ ἔθνισμοῦ στοιχείων, τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης, ἤθελον, ὡς μὴ ὄφειλε, παντάπασιν ἐκβαρβαρωθῆ. Δὲν λέγομεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καταβληθῇ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία· τοῦτο ὅμως πιθανώτατα, ἤθελε κατορθωθῆ διὰ τῆς ἐνεργείας ἑτερογενῶν χριστιανικῶν φυλῶν· ὥστε ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἠδύνατο νὰ προκύψωσι νέα ἰδιώματα καὶ νέα ἔθνη, ἀλλ' ἡ ἐνότις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἤθελε διακοπῆ διὰ παντός. Ἡ ἀποτυχία ἄρα τῆς πρώτης πολιορκίας ἐκείνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε

γεγόνος κρισιμώτατον τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας. Ἄλλὰ καὶ τῆς καθόλου ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος γεγονός οὐδὲν ἦττον σπουδαῖον εἶναι ἢ ἑκβασίς τῆς πολιορκίας ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄν οἱ Μωαμεθανοὶ ἐξεπόρθουν τότε τὸ μέγα τοῦτο τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν προπύργιον, οὐδεὶς πλέον ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐκχείλισιν τοῦ μωαμεθανικοῦ χειμάρρου, οὔτε αἱ ἀσθενεῖς σλαβικαὶ φυλαί, οὔτε αἱ διηρημέναι καὶ ἀλληλομαχοῦσαι γερμανικαὶ καὶ φραγκικαὶ. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπομένης Η' ἑκατονταετηρίδος, οἱ Ἀραβες, γενόμενοι ἤδη κύριοι ἀπάσης τῆς βορείου Ἀφρικῆς, διεπέρασαν εἰς Ἰσπανίαν, κατετρόπωσαν ἐν μάχῃ μιᾷ, τῷ 711 τὰς γερμανικὰς φυλάς, αἵτινες ἐδέσποζον τῆς χώρας ἐκείνης ἀπὸ τῶν μέσων τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος, καὶ κυριαρχήσαντες ἀπάσης τῆς Χερσονήσου, ὑπερέβησαν τὰ Πυρηναιῖα, μόλις δὲ τῷ 732 ἀνεχαιτίσθη ἡ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ὁρμὴ αὐτῶν διὰ τῆς πολυθρυλήτου μάχης, καθ' ἣν κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Μαρτέλου. Οἱ δυτικοὶ ἀποδίδουσι συνήθως τὴν σωτηρίαν τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ μέγα τοῦτο κατόρθωμα τοῦ γενναίου ἐκείνου ἀνδρός, καὶ εἶνε ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν εικοσιπενταετίαν τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος, χάρις εἰς τὴν τοῦ Καρόλου Μαρτέλου νίκην ἡ Γαλλία καὶ ἴσως ἡ Εὐρώπη ἅπασα ἀπέφυγον τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ἐξισλαμισθῶσιν. Ἄλλ' οἱ Δυτικοὶ δὲν ἐνθυμοῦνται πάντοτε μετὰ τῆς αὐτῆς εἰλικρινείας, ὅτι ἐντὸς τῶν προηγηθέντων ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν, ὁ αὐτὸς κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη ἐπὶ τῆς Εὐρώπης δις ἀπὸ ἑτέρου σημείου τοῦ ὀρίζοντος αὐτῆς, καὶ ὅτι ὁ κίνδυνος, οὗτος δὲν ἀπετράπη εἰμὴ διὰ τῆς γενναίας, τῆς καρτερικῆς, τῆς πολυμηχάνου ἀμύνης, ἣν ἀντέταξεν ὁ ἑλληνικὸς Χριστιανισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς στόλους τῶν Ἀράβων. Εἶπομεν ὁ αὐτὸς κίνδυνος, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ εἰπώμεν μᾶλλον, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐξαίρετως ἐν ἔτει 672, ἦτο πολὺ μείζων ἢ ἐν ἔτει 732, καθότι ὅτε τὸ πρῶτον ἐπολιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Εὐρώπη οὐδένα εἶχε ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν ἡγεμόνα ἀντάξιον τοῦ Καρόλου Μαρτέλου, ἐξεναντίας αἱ διχονοοῦσαι αὐτῆς φυλαί καὶ ἰδίως αἱ φραγκικαὶ εἰς τοσαύτην διετέλουν ἐκκυσιν, ὥστε δὲν ἦτο πιθανόν νὰ συμπράξωσι κατὰ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου πολεμίου. Καὶ δύσκολον μὲν εἶνε νὰ μαντεύσῃ τις, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Βαρθελεμῦ Σαιντιλαίρ, τί ἤθελεν ἀποβῆ ἡ Εὐρώπη, ἐάν ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ ὁ Ἰσλαμισμὸς, ὅπως δὴποτε ὅμως Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος, ἀποκρούσας τὰς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιθέσεις τοῦ Μωαυῖα, ἀπήλλαξε τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἀναμίξεως τοῦ μωαμεθανικοῦ στοιχείου, καὶ τούτου ἔνεκα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι οὐσιαστικῶς ἐπενήργησεν εἰς ἅπασαν τὴν διάπλασιν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Περί τοῦ Κωνσταντίνου τούτου τοῦ Παγωνάτου καί τῆς δράσεως αὐτοῦ ὁ ἱστορικός Παπαρρηγόπουλος λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἐπανερχόμενοι εἰς τόν Κωνσταντίνον τόν Παγωνάτον, παρατηροῦμεν, ὅτι καί ἂν δέν ἀποδοθῆ αὐτῷ ἡ διοικητική ἐκείνη μεταρρύθμισις, αἱ δύο ἕτεραι τῆς βασιλείας αὐτοῦ πράξεις, ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως, καί ἡ ἀνόρθωσις τῆς θρησκευτικῆς τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους ἐνότητος, ἀρκοῦσιν ἵνα ἀναδείξωσι τὴν βασιλείαν ἐκείνην μίαν τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειωμένων, οὐ μόνον τῆς καθ' ἡμᾶς ἱστορίας, ἀλλὰ καί τῆς καθόλου. Μὴ παραλείψωμεν προσέτι, ὅτι τὸ Ἀνατολικόν κράτος ἐπενήργει πάντοτε καί ἄλλως εἰς τὴν Εὐρώπην. Περί τὸ 668 ἔτος λ.χ. προεχειρίσθη ἀρχιεπίσκοπος Κανταβριγίας ὁ ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας Ἑλληὴν Θεόδωρος, ὅστις ἔφερεν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην τῆς Ἀγγλίας, ἐκτός ἄλλων ἑλληνικῶν καί λατινικῶν βιβλίων, τόν Ἰώσηπον, ἕνα Ὅμηρον, ἐπὶ παπύρου γεγραμμένον καί ἐπί-περγαμικοῦ τὰς ὁμιλίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Τοιοῦτοτρόπως ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ὑπέθαλλεν εἰς τὰς ἀπωτάτας τῆς Δύσεως χώρας τὰ ζῶπυρα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καί παρεσκεύαζεν τὴν βραδύτερον ἐπελεθούσαν αὐτόθι λαμπρὰν ἔκλαμψιν. Οὐδὲν ἦττον οἱ Δυτικοὶ ἱστοριογράφοι ὁμιλοῦσι κατὰ τὸ σῦνηθες περὶ ὅλης ταύτης τῆς περιόδου ὀλιγῶως καί ἐνίοτε μάλιστα μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Ἄλλ' ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν ἱστορία ὁμοιάζει χώραν μεγαλοπρεπῆ, ποικίλην, εὐφορον πολλάκις, τὴν ὁποίαν ὁμως διερχόμεθα ἐν νυκτί ἢ ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτης ὁμίχλης, ὥστε ἡ οὐδόλως διακρίνομεν τὰς φυσικὰς αὐτῆς ιδιότητας, ἡ ἄσαφεῖς τινὰς καί τερατώδεις βλέπομεν σκιὰς. Ἐάν ποτὲ ἐπιλάμψῃ ἐκ τῆς ἱστορικῆς ταύτης χώρας ἀνέφελος ὁ ἥλιος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καί ἐκλείψῃ πρὸ πάντων τὸ πρῶσμα τῶν προλήψεων καί τῶν ἀντιπαθειῶν, δι' οὗ ἡ ἱστορία ἐκείνη καθορᾶται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄχρι τοῦδε, ὁπόσον διδακτικώτερα καί χαριεστέρα δέν θέλει αὕτη ἀναφανῆ εἰς τὰ ὅμματα ἡμῶν».

Τὴν μεγάλην καί περιφανῆ νίκην τῶν στρατευμάτων Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου καί τὴν φοβερὰν ἦτταν τοῦ τε κατὰ θάλασσαν καί κατὰ ξηρὰν στρατοῦ τοῦ Μωαυῖα μαρτυρεῖ ἡ ὑπ' αὐτοῦ, αἰτηθεῖσα συνθήκη πρὸς τόν Κωνσταντίνον τόν Παγωνάτον. Ὁ Παπαρρηγόπουλος λέγει τὰ ἑξῆς: «Ὁ Μωαυῖα, βλέπων ἤδη τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καί ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ κινδυνεύουσαν, ἠναγκάσθη νὰ ταπεινώσῃ ἑαυτὸν καί νὰ πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Καλίφου καί ἐπέμψεν ἕκτακτον ἀπεσταλμένον εἰς Συρίαν, τόν πατρίκιον Ἰωάννην Πιτισκάντην, ἄνδρα διακρινόμενον ἐπὶ τῷ γένει, τῇ πεῖρα καί τῇ συνέσει, ἐπιτετραμμένον δὲ νὰ διαπραγματευθῆ τοὺς συνομολογητέους ὅρους. Ὁ πρέσβυς τοῦ Κωνσταντίνου ἔτυχε λαμπρὰς παρὰ τῷ Μωαυῖα δεξιώσεως, καί μετὰ

πολλὰς συζητήσεις ὑπεγράφη μεταξὺ αὐτοῦ καί τῶν πληρεξουσίων τοῦ Καλίφου συνθήκη, ὀρίσασα, ὅτι ἐπὶ ἔτη τριάκοντα θέλει φυλάττεσθαι πλατεῖα εἰρήνη ἀνάμεσον Ρωμαίων καί Ἀράβων καί ὅτι οἱ Ἀραβες θέλουσι τελεῖν τὴν ρωμαϊκὴν πολιτεία κατ' ἔτος τρισχιλίους χρυσοὺς καί εὐγενεῖς ἵππους πενήκοντα, καί πλὴν τούτων θέλουσι ἀποδίδῃ κατ' ἔτος ἄνδρας αἰχμαλώτους ὀκτὼ χιλιάδας. Ταῦτα λέγει ὁ Θεοφάνης· ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσι τὶς δὲ ἑκατόν, τὶς δὲ πενήκοντα· καί τὴν χρηματικὴν δὲ ἔτησίαν ὀφειλὴν ἐν χειρόγραφον ἀναβιβάζει εἰς τὸ ὑπέρογκον καί ὄλως ἀπίθανον ποσόν τῶν 365.000 λιτρῶν χρυσοῦ, ἦτοι τῶν 394.200.000 δραχμῶν! Αἱ συνθήκαι αὗται ἐκυρώθησαν δι' ὄρκων καί συνετάχθησαν περὶ αὐτῶν δύο ἔγγραφα, ὧν ἀνὰ ἓν ἔλαβεν ἑκάτερος τῶν συμβαλλομένων. Καί τούτων γενομένων, ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ὃν πάντες οἱ χρονογράφοι μετ' ἐπανειλημμένων ἐγκωμίων ἀναφέρουσιν, ἐπέστρεψε πρὸς τόν βασιλέα, συνεπαγόμενος καί δῶρα πολλὰ τοῦ Καλίφου πρὸς αὐτόν. Αὕτη δὲ ὑπῆρξε μία τῶν λαμπροτάτων βεβαίως στιγμῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου· ὄχι μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπηλλάγη πολιορκίας μακρᾶς, ὄχι μόνον ὁ μέγας τοῦ Καλίφου στρατὸς κατεστράφη καθ' ὀλοκληρίαν, ὄχι μόνον οἱ ἀγῶνες τῶν προπατόρων ἡμῶν ἔσωσαν τόν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἀπὸ κινδύνου προφανοῦς, τοῦ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἰσλαμισμού, ἀλλ' ὁ ἐπίτροπος τοῦ προφήτου Μωάμεθ, ὁ ἀγέρωχος Μωαυῖα, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ πανηγυρικῶς τὴν ἦτταν αὐτοῦ καί νὰ καθυποβληθῆ εἰς τὴν πληρωμὴν ἑτησίου φόρου πρὸς τόν μονάρχην τοῦ χριστιανικοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς. Δικαίως λοιπόν οἱ Χριστιανοὶ ἐκεῖνοι ἔσπευδαν ν' ἀπονεύμωσιν αὐθις τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὴν πολιοῦχον τῆς μεγάλης αὐτῶν πρωτευούσης Θεομήτορα· καί νέαν μὲν ἐπὶ τούτῳ ἑορτὴν δέν ἴδρυσαν, ἀλλὰ προσέθηκάν τὴν μνήμην τῆς ἀπὸ τῆς πολιορκίας ταύτης λυτρώσεως εἰς τὴν τελετὴν τῆς Ἀκαθίστου ἀκολουθίας, ἣτις εἶχε συστηθῆ ἐπὶ Ἡρακλείου, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίας. Ἐν γένει δὲ ἡ ἐντύπωσις, ἣν τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς ἡμετέρας βασιλείας ἐπροξένησε τότε εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ὑπῆρξε πολὺ μεγαλυτέρα ἢ ὅ,τι συνήθως ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν παρίσταται. Διότι ὁ Θεοφάνης ἐπιφέρει: «ταῦτα μαθόντες οἱ τὰ ἐσπέρια οἰκοῦντες μέρη, ὃ τε χαγάνος τῶν Ἀράβων καί οἱ ἐπέκεινα ρήγες, ἔξαρχοί τε καί κάσταλδοι καί οἱ ἐξοχώτατοι τῶν πρὸς τὴν δύσιν ἐθνῶν, διὰ πρεσβευτῶν δῶρα τῷ βασιλεῖ στείλαντες, εἰρηνικὴν πρὸς αὐτοὺς δεσποτικὴν εἰρήνην». Ἐντεῦθεν συνάγεται προδήλως τὸ μέγα ἀξίωμα, τὸ ὅποιον εἶχε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ Ἀνατολικόν κράτος. Ἡ δὲ ταπεινώσις τοῦ Μωαυῖα ὑπῆρξε τοσαύτη, ὥστε δέν ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ, ἢ τουλάχιστον ἂν ἐζήτησε, βεβαίως δέν ἐπέτυχε τὴν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου ἀνάκλησιν τῶν Μαρδαϊτῶν, ἣτις δέν ἐγένετο, εἰμὴ πολὺ βραδύτερον».

Ἄνδρες στρατιωτικοί καί πολιτικοί ἀξιοί μνείας

Ὁ κατά τοῦ Μωαυϊᾶ ἑπταετής οὗτος πόλεμος ἀνέδειξεν ἄνδρας στρατηγούς ἀξίους παντός ἐπαίνου, οἷον τόν Φλῶρον, τόν Πατρωνᾶ καί τόν Κυπριανόν καί ἄλλους τινάς. Θλιβερόν, ὅτι οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί διά βραχέων ἱστοροῦσι περί τοῦ μεγάλου τούτου πολέμου, διό και παραλείπουσι ν' ἀναφέρωσι τά ὀνόματα τῶν ἀνδρείων στρατηγῶν, τῶν κατά τόν ἑπταετή τοῦτον δεινόν πόλεμον ἀναδειχθέντων, ὡς καί τῶν ὑπέρ πίστεως καί πατρίδος πεσόντων. Ἐάν ἡ περιγραφή τοῦ πολέμου ἐγένετο κατά τάς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας καί λεπτομερείας, ἐκ τῆς λαμπρᾶς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου πλεῖστα ὅσα θά εἶχομεν νά δειξωμεν παραδείγματα ἀνδρείας καί ἀρετῆς, ἅτινα αἰῶν σκότους καί ζόφου ἀδυνατεῖ νά ἐπιδείξῃ. Ἄνδρα πολιτικόν ἀξίον παντός λόγου ἔχει νά ἐπιδείξῃ τόν πατρίκιον Ἰωάννην Πιτισικάντην, ἄνδρα διακρινόμενον ἐπὶ τῷ γένει καί πείρᾳ καί συνέσει, τόν συνομολογήσαντα τούς ὄρους τῆς συνθήκης πρὸς τόν Μωαυϊᾶ. Ἡ σύγχρονος ἱστορία δυστυχῶς καί περί τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλίγα λέγει· πεποίθαμεν ὅμως, ὅτι οἱ περί τόν αὐτοκράτορα ἐξέχοντες ἄνδρες, οἱ σύμβουλοι καί οἱ ὑπουργοί αὐτοῦ οὐχί μικρᾶς τιμῆς θά ἦσαν ἀξίας.

Λόγιοι ἄνδρες μνείας ἀξιοί

Ἄνῆρ μεγάλης παιδείας, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου, ὑπῆρξε Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις ὑπὸ τόν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱατρικὴν, τὴν μουσικὴν, τὴν γεωμετρίαν καί λοιπὰ ἄλλα μαθήματα ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δώδεκα σοφῶν βοηθῶν (M. Berthelot ἐν τῷ μεγάλῳ γαλλικῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ λεξικῷ ἐν ὀνόματι Heraclius).

Ὁ Ζ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ ἄνδρα μηχανικόν μεγίστης ἀξίας, τόν Καλλίνικον τόν ἐξ Ἡλιουπόλεως τῆς Συρίας. Οὗτος, ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔφερε, αὐτόθι τό παρ' αὐτοῦ ἐπινοηθέν ὑγρόν ἢ ἑλληνικόν πῦρ. Τό τοῦ Καλλίνικου πῦρ ἐφέρετο πρὸς τά κάτω καί πρὸς πᾶσαν οἰανδήποτε διδομένην αὐτῷ διεύθυνσιν. Κατέστρεφε δέ τά πάντα καί οὔτε λίθοι, οὔτε σίδηρος ἀντεῖχον εἰς τὴν ὀξείαν αὐτοῦ ἐνέργειαν, οὔδε ἠδύνατο νά σβεσθῇ εἰ μὴ δι' ὄξους ἢ ἄμμου ἢ οὔρου.

Ὁ Ζ' αἰῶν ἔχει νά ἐπιδείξῃ τὴν ΣΤ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τὴν συγκροτηθεῖσαν τῷ 680ῳ ἔτει τό τρίτον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐνταῦθα συνήλθον 289 τῶν ἐπισημοτέρων λογίων ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ σύνοδος αὕτη κατεδίκασε τόν Μονοθελητισμόν καί ἀπεκήρυξε τόν Πάπαν Ὀνώριον καί τούς Πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον, Πύρρον, Παῦλον καί Πέτρον, τούς προσκειμένους τῷ Μονοθελητισμῷ. Ἡ συγκρότησις τῆς Συνόδου ταύτης μαρτυρεῖ περί τῆς

θεολογικῆς ἀκμῆς καί περί τοῦ σθένους τῆς Ἐκκλησίας· διότι ἡ κατά τοῦ Πάπα καί τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασις τῆς Συνόδου ματρεῖ περί αὐτῆς, ὅτι ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνεπτυγμένων, θεολογικῶς μεμορφωμένων καί ἀνεξαρτήτων συνεκροτεῖτο. Τὴν θεολογικὴν καί φιλολογικὴν μὀρφωσιν τῶν ἀνδρῶν μαρτυροῦσι τά πρακτικά τῆς συνόδου ταύτης.

Ἐπίσης ὁ Ζ' αἰῶν περί τά τέλη αὐτοῦ, τῷ 692ῳ ἔτει, ἔχει νά ἐπιδείξῃ τὴν πενθέκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν ἐν Τρούλλῳ κληθεῖσαν, ἥτις συνέταξεν 102 κανόνας περί ἐκκλησιαστικῆς πειθαρχίας. Ὑπὸ τούς κανόνας τούτους ὑπεβάλλετο καί αὕτη ἡ Δυτικὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Ἡ σύνοδος αὕτη ἐνθεν μὲν ἀπέκρουσε τὰς ἀξιώσεις τῶν Παπῶν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς καί ὑπερήσπισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομίαν, ἐτέρωθεν δέ ἀπέκρουσε τὴν ἀγαμίαν τῶν ἱερέων. Ἡ σπουδαιότητα τῆς ἐν Τρούλλῳ ἁγίας ταύτης Συνόδου εἶνε μεγάλη· διότι αὕτη, εἰπέ τις καί ἄλλη Σύνοδος, συνετέλεσεν εἰς τό νά περιποιησῇ τὴν ὀρθοδόξῳ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ τέλειον τόν ἰδιαίχοντα αὐτῇ ἔθνικόν χαρακτήρα. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνεπληρώθη καί ὁ ἐξελληνισμός τοῦ Ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Συγγραφεῖς

Συγγραφεῖς ἀξιοί λόγου, ὧν τά συγγράμματα εὐρίσκονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ Πατρολογία, ὁ Ζ' αἰῶν δύναται νά ἐπιδείξῃ τούς ἐξῆς: Ζαχαρίαν, Μόδεστον καί Σωφρόνιον πατριάρχας Ἱεροσολύμων, Ἰόβιον μοναχόν, Ἐρέθθιον Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας, Πέτρον Λαοδικεῖας, Ἰωάννην Μόσχον, Ἀναστάσιον Ἀββᾶν, Ἀναστάσιον Δ' Ἀντιοχείας, Ἀναστάσιον πρεσβύτερον Ἀντιοχείας, Ἀντίοχον Μοναχόν, Μάξιμον τόν Ὁμολογητὴν, Θεοδόσιον Ἀββᾶν, Θεόδωρον πρεσβύτερον Ραίθου, Γεώργιον Πισίδα, Ὀλυμπιόδωρον Διάκονον Ἀλεξανδρείας, Ἡσύχιον πρεσβύτερον Ἱεροσολύμων, Λεόντιον Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, Λεόντιον Δαμασκηνόν, Ἰωάννην Μαλάλαν, Ἀνδρέαν Κρήτης, Γρηγόριον Ἀκραγαντίνην, Θεοφύλακτον Σιμοκάτην. Ὁ Ζ' αἰῶν περί τά τέλη αὐτοῦ ἔχει νά ἐπιδείξῃ ἱκανούς ἐτέρους στρατηγούς:

α) Τόν γενναῖον Πατρίκιον Ἰωάννην, τόν φημιζόμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς γενναῖον στρατηγόν, τόν Ἡράκλειον, τόν ἀδελφόν του Ἀψυμάρου, τοῦ ἐπικληθέντος Τιβερίου. Ὁ Παπαρρηγόπουλος περί τῆς πληθούς τῶν ἐξόχων πολεμικῶν ἡγεμόνων τῶν χρόνων τούτων λέγει: «ἐφιστῶμεν ἐνταῦθα τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν πληθύν ταύτην τῶν ἐξόχων πολεμικῶν ἡγεμόνων, οἵτινες δέν ἔπαυον προκύπτοντες ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ· ἐντεῦθεν ἄφ' ἐνός μὲν ἐξηγεῖται πῶς τό χριστιανικόν ἐκεῖνο κράτος ἀντεπάλαυε κατὰ τοῦ ἀραβικοῦ χειμάρρου, ἀποδεικνύεται δέ ἄφ' ἐτέ-

ρου, ότι ο στρατός του κράτους εκείνου πολύ απέιχε του να είναι άξιος της περιφρονήσεως, με την οποίαν όμιλοῦσι περί αὐτοῦ συνήθως οἱ Δυτικοί. Καί ἄν εἰς μόνα τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη περιορισθῶμεν, ἀνάγκη νά ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ στρατηγοί, οἳ οἱ Λεόντιος, ὁ Ἰωάννης καί πρό πάντων ὁ τοῦ Ἀψυμάρου ἀδελφός Ἡράκλειος, ἤθελον τιμῆσιν τόν στρατόν παντός οἰουδήποτε ἔθνους.

Τῷ ὄντι ἐν ἔτει 700ῷ ὁ Ἡράκλειος, ὠφελοῦμενος ἐκ νέων ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες ἐξεργάγησαν μεταξύ τῶν Ἀράβων ἐν Περσίδι, ἐμβάλλει εἰς τήν Συρίαν, προελαύνει μέχρι Σαμοσάτων, ἐπιχειρεῖ δεινήν τῆς χώρας δῆωσιν, φονεῦει πολλούς Ἀραβας (οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι τόν ὄλως ἀπίθανον ἀριθμόν τῶν 200.000) καί λαβῶν λάφυρα καί αἰχμαλώτους ἐπέστρεψεν εἰς τήν Μικράν Ἀσίαν, ἐμποίησας τρόπον μέγαν εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Διά τοιοῦτου λαμπροῦ κατορθώματος ἔληξεν ὁ Ζ' αἰών».

Φρονοῦμεν, ὅτι αἰών, ὅστις δύναται νά ἐπιδείξῃ τοσαῦτα λαμπρά ἱστορικά γεγονότα, τοιοῦτους αὐτοκράτορας, τοιοῦτους στρατηγοῦς, τοσοῦτον στρατόν, τοιοῦτους πολιτικούς ἀνδρας καί τοιοῦτους καί τοσοῦτους ἐπιστήμονας καί συγγραφεῖς, δέν δύναται νά ὀνομασθῇ αἰών ζόφου, σκότους καί ἐρέβους.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ Η' ΑΙΩΝΟΣ

Ὁ Η' αἰών ἔχει νά ἐπιδείξῃ ἀνδρας καί κατορθώματα ἐπίσης ἄξια λόγου. Ὁ Η' αἰών ἀρχεται διά στρατιωτικῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου. Κατά τό πρῶτον ἔτος τοῦ Η' αἰῶνος (701) βλέπομεν τόν στρατόν τοῦ Ἡρακλείου κατέχοντα εἰς αὐτά τῆς Συρίας τὰ παράλια θέσιν ὄχυρατάτην, τήν Ἀντάραδον. Ἡ νησιωτική τῆς Ἀράδου πόλις εἶχε πρό πολλοῦ κυριεῦθη ὑπό τῶν Ἀράβων, οἵτινες βεβαίως κατέλαβον τότε καί τήν Ἀντάραδον, ἦτοι τόν λιμένα τῆς Ἀράδου, τόν κείμενον ἐπ' αὐτῆς τῆς φοινικικῆς παραλίας, ἀπέχοντα δέ τοῦ νησιδίου 30 στάδια, κατ' ἄλλους δέ 20 καί κατ' ἄλλους 8 μόνον. Οἱ Ἀραβες ἠγωνίσθησαν τῷ αὐτῷ ἔτει νά ἐξωθήσωσιν αὐτούς ἐκεῖθεν διά παντός τρόπον, ἀλλ' ἀπέτυχον ὀλοσχερῶς καί περιωρίσθησαν εἰς τό ν' ἀσφαλίσωσι τὰ τείχη τῆς Μοψουεστίας. Ὁ Ἡράκλειος ἐξεδικήθη λαμπρῶς τὰ παθήματα τῶν Ἀρμενίων Χριστιανῶν, ἅτινα αὐτοί ὑπέστησαν ὑπό τῶν Ὀθωμανῶν κατά τήν κυριεῦσιν ὑπ' αὐτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας καί κατενίκησε τόν στρατηγόν Ἀζάρ, εἰσβάλλοντα εἰς Κιλικίαν, αἰχμαλωτίσας ἱκανούς τοῦ Ἀζάρ στρατιώτας. Ἐπίσης ὁ Ἡράκλειος κατετρόπωσε, κατά τό 704, ἕτερον στρατηγόν τῶν Ἀράβων, τόν Ἀζίβ. Κατά τήν μάχην ταύτην ἔπεσαν δωδεκακισχίλιοι Ἀραβες.

Μετά τόν φόνον τοῦ στρατηγοῦ Ἡρακλείου ὑπό τοῦ

ἀναλαβόντος αὐθις τήν ἀρχήν κακῆ μοῖρα Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' τοῦ ρινοτιμήτου καί τῶν θλιβερῶν συμβάντων τῶν λαβόντων χώραν κατά τήν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἕτερος ἀναφαίνεται στρατηγός ὀνόματι Μαρριανός. Οὗτος κατέστρεψε τόν ἀραβικόν στρατόν ὑπό τοῦ Μαΐουμά ἀγόμενον. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι τῷ 708 ὁ Μωσλεμάς, ὁ ἀδελφός τοῦ Καλίφου Οὐαλήδ, ἐκδικούμενος τήν ἦτταν ἐκείνων, πολιορκεῖ τά ἐν Καππαδοκίᾳ Τύανα καί κυριεῦει τήν πόλιν ταύτην. Βεβαίως δέ τινες μάλιστα, ὅτι τῷ 709 ὁ Μωσλεμάς διεπέρασεν εἰς τήν Θράκην μετά 80.000 Ἀράβων καί ὅτι ὁ Σουλεϊμάν, ἕτερος τοῦ Καλίφου ἀδελφός, ἐπῆλθεν εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα μετά στόλου, ἀμφοτέροι δέ κατετροπώθησαν. Τινές θεωροῦσιν ὅτι ταῦτα εἶνε προχρονολόγησις τῶν μετά ὀκταετίαν γενομένων.

Τό βυζαντινόν κράτος κατά τόν αἰῶνα τοῦτον, ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων καί τοῦ παράφρονος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' τοῦ ρινοτιμήτου καί τῶν μετά ταῦτα εἰκονομαχικῶν ἐρίδων, ὑπέστη ἱκανάς διαταράξεις· ἀλλά τὰ ἐσωτερικά ταῦτα θλιβερά γεγονότα οὐδόλως δύναται ν' ἀμαυρώσωσι τās ὑπηρεσίας πρός τήν ἀνθρωπότητα τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἰδοῦ τί λέγει: «Οἱ πρωταγωνισταί τῆς ἱστορίας δέν ἀποτελοῦσιν αὐτοί καί μόνοι ὀλόκληρον τήν εἰκόνα· ὀπισθεν αὐτῶν ἴστανται οἱ λαοί δρῶντες καί πάσχοντες καί ἔχοντες ἐν γένει αὐτοτελεῖ ἀἰδίων βίον, ὅστις τροπολογεῖται μὲν μέχρι τινός ἐπ' ἀγαθῷ ἢ ἐπί κακῷ ὑπό τῶν διαβατικῶν ἐκείνων προσώπων, δέν ἀλλοιοῦται δέ ὀλοσχερῶς ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἀντιδρᾷ μάλιστα πολλάκις ἐπί τοὺς ἡγεμόνας, ὅσῳ μεγαλοφυεῖς, ὅσῳ μέτριοι, ὅσῳ μοχθηροί καί ἄν ὦσιν οὗτοι. Ὅσοι λοιπόν ἀφορῶσιν εἰς μόνων τῶν ἡγεμόνων τόν προσωπικόν χαρακτήρα, οἱ τοιοῦτοι συντάσσουσι βιογραφίας μᾶλλον ἢ ἱστορίας· καί ἄν, μὴ εὐρίσκοντες τόν χαρακτήρα τοῦτον ἀρκετά χρηστόν καί μεγαλοπράγμονα, διεξέρχονται ἐπιτροχάδην τās ἱστορικές περιόδους, ἐμπαίζοντες τό πολύ ἢ ὑβρίζοντες ὀνόματά τινα, τοῦτο δέν σημαίνει ἄλλο, εἰμὴ ὅτι δέν ἐννόησαν ἢ δέν ἠθέλησαν νά ἐννοήσωσι τήν ἀληθῆ ἄξιαν τῶν περιπετειῶν τῆς ἀνθρωπότητος κατά τās περιόδους ταύτας».

Ὁ Η' αἰών ἔχει νά ἐπιδείξῃ τόν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον τόν Β' τόν διαδεχθέντα τόν Φιλιππικόν. Ὁ Ἀναστάσιος, ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ φωνῇ τοῦ λαοῦ, δέν ἀνεδείχθη ἀνάξιος τῆς ἀρχῆς· ἀνέλαβε μετά πλείστης δραστηριότητος καί δεξιότητος τήν διοίκησιν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων καί ἐπέστησεν ἰδιάζουσαν προσοχήν εἰς τοὺς Ἀραβας, ὁ ἀπό τῶν ὁποίων κίνδυνος ἀπέβαινεν ὁσημέραι δεινότερος πρό πάντων, κατά τήν πάγκοινον ὄλων τῶν χρονογράφων ὁμολογίαν, διώρισε εἰς ὅλα τὰ διοικητικά, οἰκονομικά καί στρατιωτικά ἀξιώματα ἀνδρας ἱκανωτάτους, ὧν δέν ἔστειρεῖτο τό κράτος· ἦρκει μόνον ὁ βασιλεὺς ν' ἀνα-

ζητήση αὐτοῦς καί μεταχειρισθῆ. Ὑπῆρξε δέ περὶ τοῦτο ἐπιτήδειος, ἐπιτρέψας πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἄμυναν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν Λέοντα, ὅστις ἦτο βεβαίως ὁ ἄριστος τῶν τότε στρατηγῶν, ἐπέπρωτο ν' ἀποβῆ ἀρχηγέτης πολυκρότου δυναστείας βασιλέων καί ἤδη ἀνέλαβε νά ἀναχαιτίσῃ ἐν μέσῳ δυσχερῶν περιστάσεων τὸ μέγιστον τῶν ἐπιχειρημάτων, ἐξ ὧν οἱ Ἄραβες παρεσκεύαζον κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς πολιορκίας καί ἐκπορθήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· διότι ὁ Οὐαλῆδ, ἀναλογιζόμενος τὴν παρά τοῖς Χριστιανοῖς ἐπικρατοῦσαν ἀναρχίαν, ἠτοιμάζετο νά καταφέρῃ εἰς αὐτοῦς πληγὴν καιρίαν, καί ἐπὶ τούτῳ συνέλεγε δυνάμεις ναυτικὰς καί πεζικὰς μεγάλας.

Ὁ Ἡ' αἰὼν ἔχει νά ἐπιδείξῃ ἐν τῷ προσώπῳ Λέοντος τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαύρου αὐτοκράτορα ἀνδρείον καί ἔμπειρον περὶ τὰ πολεμικά καί μίαν λαμπρὰν νίκην κατὰ τῶν Ἀράβων, τῶν ἐπελθόντων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ πολυαρίθμου ναυτικῆς καί πεζικῆς δυνάμεως.

Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ἠπειλήσεν οὐ μόνον τὸ Βυζάντιον καί τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀλλὰ τὴν Εὐρώπην ἅπασαν. Ὁ πολυαρίθμος στόλος τοῦ Μωσλεμά, τοῦ νέου τούτου Ἑξέρου, τοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπὶ τὴν Εὐρώπην δραμόντος, κατεκάλυψε τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν καί ἐπολιόρκησε τὸ προπύργιον τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸν στόλον τοῦτον ἐνίσχυσαν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπιόντος ἔτους δύο νέοι στόλοι, ὁ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ ναυπηγηθεὶς, ὅστις συνέκειτο ἐκ τετρακοσίων σιτοφόρων πλοίων καί ἐκ δρομόνων ἀγνώστου ἀριθμοῦ, ὁ δὲ ἐν Ἀφρικῇ κατασκευασθεὶς καί συγκείμενος ἐκ πλοίων τριακοσίων ἐξήκοντα, κομιζόντων ὡσαύτως τροφὰς καί πολεμοφόδια.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων ὁ Παπαρρηγόπουλος περιγράφει ὡς ἑξῆς: « Ἡ μεγάλη πεζικὴ καί ναυτικὴ στρατιὰ, ἡ ἀπειλήσασα τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καί ὅλου τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀνεχώρησεν ἄπρακτος καί κακῶς ἔχουσα ἀπὸ τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου μηνός. Ἀλλὰ μόλις εἰσελθοῦσα εἰς τὴν Προποντίδα, κατελήφθη ὑπὸ καταιγίδος δεινῆς, ἐξ ἧς πλεῖστα τῶν πλοίων τούτων συνετρίβησαν εἰς τὰς ἀκτὰς καί τὰς νήσους τῆς μικρᾶς ἐκείνης θαλάσσης, μάλιστα δὲ εἰς τὴν Προκόννησον, τὴν σημερινὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἐνῷ δὲ τὰ περιλειπόμενα τῶν πλοίων διέπλεον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, νέα πάλιν ἐνέσκυψεν ἐπ' αὐτὰ τρικυμία, ἐξ ἧς πάντα τὰ σκάφη αὐτανδρα κατεποντίσθησαν πλὴν δέκα, ἀλλὰ καί ἐκ τούτων πέντε συνελήφθησαν, ὥστε πέντε καί μόνα διεσώθησαν εἰς Συρίαν, ἵνα ἀναγγείλωσι τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς. Ἡ πανωλεθρία τῶν Ἀράβων ὑπῆρξε τῷ ὄντι φοβερὰ, διότι ἀπώλεσαν καθ' ὅλην ταύτην τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν δισχίλια καί πεντακόσια πλοῖα

καί 500 περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν. Αὕτη δὲ ὑπῆρξε μία τῶν εὐτυχεστάτων στιγμῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου. Οὐδέποτε ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐταπεινώθη πλεῖστον· οὐδέποτε ὁ Σταυρὸς ἐθριάμβευσε λαμπρότερον· οὐδέποτε ὁ Σταυρὸς ἐθριάμβευσε λαμπρότερον. Οἱ γενναῖοι καί εὐσεβεῖς κάτοικοι τῶς Κωνσταντινουπόλεως ἔδραμον εἰς τοὺς ναοὺς αὐτῆς καί πρὸ πάντων εἰς τὸν πρωτεύοντα ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοίμητον Θεοτόκον, εἰς τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας ἀπέδωκαν τόσῳ μᾶλλον τὴν λύτρωσιν αὐτῶν, ὧν ἡ πολιορκία καί ἤρξατο καί διελύθη καθ' ἣν ἡμέραν τελοῦμεν τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Δεσποίνης καί ἀειπαρθένου Μαρίας. Ἴνα δὲ ἔσαεὶ πανηγυρίζηται τὸ μέγα ἐκεῖνο ἄθλον, ἡ μνήμη αὐτοῦ προσετέθη εἰς τὴν τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου ἀκολουθίαν, δι' ἧς μέχρι σήμερον πάντες οἱ ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ δοξολογοῦσι κατ' ἔτος καί χαιρετίζουσι τὴν μητέρα τῆς ζωῆς, τὴν διὰ τοῦ ἀπροσμάχητου αὐτῆς κράτους τοσάκις ἐκ παντοίων κινδύνων ἐλευθερώσασαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ θρήσκευμα. Τὰ ἐπινίκια καί αἱ εὐφημῖαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντήχησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἥτις τότε τοῦλάχιστον ἐπίστευεν, ὅτι ὤφειλε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς εἰς τοὺς ἀτρύτους τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀγῶνας. Ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ ὁ πάπας Γρηγόριος Β' ἔπεμψε τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως ἡμῶν εἰς ἀπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως. Δύο κίνδυνοι, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐπῆλθεν ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ μικρὸν μετ' αὐτὴν, ἀπετράπησαν δραστηρίως ὑπὸ τοῦ Λέοντος.

Ὁ Λέων κατὰ τὸ 750 κατετρόπωσε αὐθις ὀλοσχερῶς τὸν Σουλεϊμάν, υἱὸν τοῦ Καλίφου Ἰσάμ, ἐκστρατεύσαντα κατὰ τοῦ Γυανίου τῆς Καππαδοκίας μετὰ 60.000 ἀνδρῶν, ὡς καί ἕτερον στρατὸν ἐκ 30.000 ἀνδρῶν τοῦ αὐτοῦ Σουλεϊμάν, ὑπὸ τέσσαρας στρατηγοῦς ἐκπεμφθέντας μέχρι τοῦ ἐν Φρυγίᾳ Ἀκροῖνου. Ὁ Λέων καί ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐπελθόντες κατὰ τοῦ ἐν Ἀκροῖνῳ στρατοῦ, κατετρόπωσαν αὐτόν ἐν μάχῃ μεγάλῃ, ἐξ ἧς μόλις 6.700 ἄνδρες διεσώθησαν παρά τῷ στρατῷ τοῦ Σουλεϊμάν, ὅστις βλέπων, ὅτι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀνθέξῃ, ἔσπευσε νά ὑποχωρήσῃ ἐν τάχει εἰς Περσίαν. Τὸ Βυζάντιον ἔχει νά ἐπιδείξῃ κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα καί τὴν περιφανῆ ταύτην νίκην, ἣν ἤραναντο κατὰ τῶν πολεμίων ὁ Λέων καί ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος τὸ 740. Δυστυχῶς μετὰ πέντε μῆνας ἀπὸ τῆς περιφανοῦς ταύτης νίκης συνέβη σεισμὸς μέγας τὴν 26 Ὀκτωβρίου, ὅστις, ἐπαναληφθεὶς πολλακίς ἐν διαστήματι ἐνός σχεδόν ἔτους, ἐπροξένησε δεινὰς συμφορὰς εἰς τὴν βασιλεύουσαν καί εἰς τὰς περίχθους χώρας. Τὰ χερσαῖα τῆς πόλεως τεῖχη ἐντελῶς κατέπεσον, πλεῖστα δὲ μνημεῖα καὶ μοναστήρια, πλεῖσται οἰκίαι καί ἐκκλησῖαι κατηδαφίσθησαν, οὐκ ὀλίγοι ἄνθρωποι ἐθανατώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατεσκήνωσαν πρὸ τῆς πόλεως, ἵνα ἀποφύγῃσι τὸν θάνατον, συγχρό-

ως άνετράπησαν καί πόλεις καί χωριά έν τη Θράκη καί ή Νικομήδεια έν τη Βιθυνία καί ή Πρέναιτος καί ή Νίκαια, έν ή μία μόνη έσώθη έκκλησία.

Έν έτει 740 έν φ ήγειρε τό ένδοξον περί Άκροινόν τροπαιον ό Λέων, έπασχε δέ τήν δεινήν έκείνην συμφοράν τοϋ σεισμοϋ τό κράτος, ό Λέων εξέδιδε συγχρόνως τόν νέον άστικόν τοϋ Βασιλείου κώδικα, όστις καί μόνος ήτο ίκανός νά καταστήση άθάνατον τό όνομα αϋτοϋ. Περί τοϋ κώδικος τούτου λέγει ό Παπαρρηγόπουλος τά εξής:

«Τῷ όντι τό νέον τοϋτο νομοθέτημα έχει πλείστην σπουδαιότητα, διά τε τήν ιστορίαν τοϋ έλληνικοϋ έθνους καί διά τήν ιστορίαν της όλης νομικής καί πολιτικής επιστήμης, καθότι οϋ μόνον είνε ό πρώτος κώδιξ, ό επίσημος έν τῷ μέσῳ αιώνι, έλληνιστί έκδοθείς, άλλ' έρρύθμισε πλείστα όσα, ιδίως δέ τά περί γάμου καί οίκογενείας επί τη βάσει τῶν ευαγγελικωτέρων καί χριστιανικωτέρων άρχῶν, τάς όποίας πολλάκις μέν είχαν παρίδη οί προηγούμενοι νόμοι, κατά πρώτον δέ καθιέρωσαν οί μεγάλοι έκείνοι τής μεταρρυθμίσεως βασιλείς καί αίτινες, τό πλείστον καταργηθεΐσαι δυστυχῶς υπό τῶν βραδύτερον ύπερισχυσάντων άντιπάλων αϋτῶν, μόλις εις τούς νεωτέρους χρόνους επέπρωτο νά θριαμβεύσωσιν όριστικῶς έν ταίς νομοθεσίαις τῶν μάλλον πεπολιτισμένων έθνῶν».

Περί τά μέσα τοϋ έτους 741 άπεβίωσεν ό Λέων, βασιλεύσας έτη 25. Η βασιλεία τοϋ Λέοντος ήν πλήρης μεγάλων κατορθωμάτων καί λαμπρῶν τροπαίων. Έάν μή τήν βασιλείαν αϋτοϋ διετάρασσον αί εικονομαχικαί έριδες, ή ιστορία, γράφουσα περί αϋτοϋ, ήθελε μεταχειρισθῆ τά κοσμητικώτερα επίθετα. Ο Παπαρρηγόπουλος λέγει, ότι ό Λέων ήτο εις έκ τῶν μεγαλυτέρων ήγεμόνων τοϋ Άνατολικοϋ κράτους καί ευεργετῶν της ανθρωπότητος. Ο Λέων παρέλαβε τήν άρχήν, ένφ ή μέν πρωτεύουσα έπολιορκεΐτο υπό τῶν Άράβων, ό δέ στρατός ειχεν έντελῶς παραλύσει, τό ταμείον ήτο κενόν, τό έθνος ειχε περιέλθει εις τήν έσχάτην άθυμίαν καί ή αναρχία ήπειλει τήν διάλυσιν τοϋ κράτους· ότε δέ μετά εικοσι καί πέντε έτῶν βασιλείαν παρέδωκε τόν θρόνον εις τόν υϊόν αϋτοϋ Κωνσταντίνον, οί μέν Άραβες ήσαν τεταπεινωμένοι, ό δέ στρατός άριστα ώργανωμένος καί πειθαρχῶν, τό ταμείον πλήρες, ή δημοσία υγεία άσφαλής, καί πλήν τούτων διά νόμων θρησκευτικῶν, άστικῶν, γεωργικῶν, οίκονομικῶν, κατετέθησαν τά σπέρματα της αναμορφώσεως, ήτις άν ήτο δυνατόν νά συνοδευθῆ υπό άποχρώσης εκπαιδεύσεως τοϋ λαοϋ ήθελεν άποδείξει τόν Έλληνισμόν πρωταγωνιστοϋντα αϋθις έν τῷ κόσμῳ κοινωνικῶς, διανοητικῶς καί πολιτικῶς».

Κωνσταντίνος ό Ε΄

Ο Η΄ αϊών έχει νά επιδείξει γενναίον αϋτοκράτορα Κωνσταντίνον τόν Ε΄. Ο αϋτοκράτωρ οϋτος άνέδειξεν

έν τοίς πεδίοις της μάχης άρετάς όμολογουμένας καί ύπ' αϋτῶν τῶν άντιπάλων αϋτοϋ, άν μή ύφ' άπάντων, τοϋλάχιστον τῶν πλειοτέρων. Ο Κωνσταντίνος, έκστρατεύσας κατά τῶν έξεγερθέντων καθ' έαυτοϋ Βουλγάρων τῶν πρό όγδοηκονταετίας περίπου καταλαβόντων όριστικῶς τήν μεταξύ Ίστρου, Αΐμου, Ευξείνου πόντου καί Σερβίας χώραν, πρός οϋς ό τότε βασιλεύς Κωνσταντίνος ό Παγωνάτος συνωμολόγησεν ειρήνην, ένεκα τῶν πρός τούς Άραβας πολέμων αϋτοϋ, επί πληρωμῆ εις αϋτούς έτησίως εισφοράς καί επιχειρησάντων τῷ 758 από κοινοϋ μετά τῶν συμμάχων Σλαϋῶν επιδρομάς καί λεηλασίας εις τήν Θράκην, ό Κωνσταντίνος, έκστρατεύσας πρώτον κατά τῶν έν Μακεδονία σλαυικῶν άποικιῶν καί κατατροπώσας αϋτάς, πολλούς μέν Σλαϋοϋς άπήγαγεν εις αιχμαλωσίαν, τούς δέ λοιπούς ήνάγκασε ν' αναγνωρίσωσι τήν κυριαρχίαν αϋτοϋ. Επειτα δέ έτράπη άμέσως κατά τῶν Βουλγάρων, καί νικήσας αϋτούς έδίδωξε κατά κράτος καί πλείστους έφόνευσε. Καί οϋδέ εις τοϋτο ήρκέσθη, άλλά μετ' οϋ πολύ εξέπεμψε ναϋς πεντακοσίας διά τοϋ Ευξείνου πρός τόν Ίστρον ποταμόν, έξεστράτευσε δέ καί αϋτός διά ξηράς επί τούς πολεμίους έκείνους. Καί ό μέν επί τοϋ στόλου στρατός πολλήν έπήγαγε δήωσιν εις τά παράλια της Βουλγαρίας, ό δέ βασιλεύς, άπαντήσας τούς Βουλγάρους κατά τάς λεγομένας Μαρκέλλας, φρούριον πλησιέστατα εις τήν χώραν αϋτῶν κείμενον, κατετρόπωσεν αϋτούς αϋθις καί καθυπεχρέωσε νά ζητήσωσιν ειρήνην, δίδοντες όμηρους περί της διατηρήσεως αϋτης. Οί Βούλγαροι όμως κατά τό επίόν έτος 759, ιδόντες ότι εις τῶν στρατηγῶν τοϋ Κωνσταντίνου ήτήθη ύπό τῶν Άράβων έν Άσία καί ότι ό Βασιλεύς ήναγκάσθη νά πέμψη αϋτόθι μέρος άξιόλογον τοϋ ευρωπαϊκοϋ αϋτοϋ στρατοϋ καί θέλοντες νά όφεληθῶσιν έκ τούτου, παραβάντες τάς συνθήκας, έπέπεσον άφνω κατά τῶν ήμετέρων, οίτινες ένεκα τῶν σπονδῶν πρός αϋτούς διέτριβον όπωσοϋν άμερίμνως έν ταίς στενωποίς τοϋ Αΐμου. Κατά τήν επιδρομήν ταύτην οί έπίβουλοι έκείνοι πολέμιοι έφόνευσαν δύο στρατηγούς καί πολλούς καταυτέρους άξιωματικούς καί στρατιώτας, έκυρίευσαν τήν άποσκευήν αϋτῶν καί ήνάγκασαν τούς άλλους νά υποχωρήσωσιν. Άλλ' ό Κωνσταντίνος έν τη άτυχία ταύτη μάλιστα άνέδειξε τήν καρτερίαν αϋτοϋ καί τήν δεξιότητα, συγκροτήσας νέον στρατόν περιωρίσθη μέν εις τό έν τῷ μεταξύ νά καταλάβῃ όχυρά τινα χωρία περί τά σύνορα τῶν Βουλγάρων, άλλ' έφερεν αϋτούς καί διά μόνου τούτου τοϋ κινήματος εις πλείστην άμηχανίαν, τόσῳ μάλλον, όσῳ μετ' οϋ πολύ κατέπεσεν εις Βιθυνίαν της Μικρῆς Άσίας παρά τόν Άρτάκην ποταμόν. (Παπαρρηγόπουλος Γ΄ 453).

Οί Βούλγαροι, ανακηρύξαντες ήγεμόνα τῷ 762 ένα όνόματι Τελέτην, ανθρωπον νέον καί τολμηρόν, ήλπισαν νά βελτιώσωσι τά καθ' έαυτοϋς. Ο νέος ήγεμών, συναθροίσας όχλον μάχιμον, έπεχείρησεν επιδρομάς

κατά τῶν ἑλληνικῶν χωριῶν καὶ φρουρίων, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐτιμωρήθη δεινῶς. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπαρτίσας τελευταῖον τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τελέτση ἀπὸ ξηρᾶς ἄμα καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἡ ναυτικὴ δύναμις, ἣν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ Εὐξείνου πρὸς τὸν Ἴστρον ποταμὸν, συνέκειτο κατὰ μὲν τὸν Θεοφάνην ἐκ δισχιλίων πλοίων, κατὰ δὲ τὸν Νικηφόρον ἐκ πεντακοσίων· συγχρόνως δὲ ὁ Βασιλεὺς ἐξεστράτευσε τῷ 763 διὰ ξηρᾶς. Καί κατ' ἀρχάς μὲν ὁ Τελέτσης, περιχαρᾶς καὶ παρέμεινε εἰς τὰ ὄχυρά ματα αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν 30 Ἰουνίου, λαβὼν ἰσχυρὰς ἐπικουρίας ἐκ τῶν παρακειμένων σλαυικῶν ἐθνῶν, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, σταθεύοντος περὶ Ἀγγιάλον. Ἐκεῖ συνεκροτήθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην μάχη πεισματώδης, καθ' ἣν οἱ Βούλγαροι ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν, πλείστων μὲν πεσόντων ἐξ αὐτῶν, οὐκ ὀλίγων δε ζωγηθέντων, ἐν οἷς καὶ ἄνδρες τῶν ἐπιφανεστάτων. Ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ ἐτέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος θρίαμβον μεγαλοπρεπῆ ἐν Κωνσταντινούπολει, εἰσελθὼν ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ λαμπρῶς παρεσκευασμένου, κομίζοντος λάφυρα πολυτελῆ καὶ συναγομένου, δεσμίους τοὺς αἰχμαλωτευθέντας ἐχθροῦς. Μεταξὺ τῶν λαφύρων ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ δύο χρυσοὶ λουτήρες, οἵτινες εἶχον κατασκευασθῆ ὑπὸ Βουλγάρων ἐν Σικελία καὶ ἦγον ἕκαστος ὀλκὴν χρυσοῦ ὀκτακοσίων περίπου λιτρῶν. (Διακοσίας ὀκάδας ἕκαστος). Μετὰ δὲ τὸν θρίαμβον οἱ αἰχμάλωτοι παρεδόθησαν εἰς τοὺς δημίους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν ἔξω τῆς Χρυσῆς πύλης. Ὁ Σλόσσερ ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησίν του ἐπὶ τῇ καταδικῇ ταύτῃ καὶ ὀνομάζει τοὺς μὲν κατοίκους τῆς πόλεως ὑαίνας, τὸν δὲ ἡγεμόνα αὐτῶν τίγριν, κρίνων κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου τοὺς ἐπὶ ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας τελουμένους θρίαμβους, λησμονῶν ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν ἐν γένει κρίνονται κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν χρόνων, ἐν οἷς οὗτοι ἔξω καὶ κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ἦθη τῶν βαρβάρων, πρὸς οὓς ἠναγκάζετο ν' ἀντιπαλαίῃ ἢ ἐν Κωνσταντινούπολει μοναρχία καὶ οἵτινες καθ' ἑκάστην ἐξώκειλον εἰς φοβερωτάτας σφαγὰς καὶ βασάνους τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σλόσσερ ᾤφειλε πρῶτον νὰ καταδικάσῃ ὅλους τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς στρατηγούς τῆς Ρώμης, τοὺς ἀπὸ 1500 ἐτῶν θριαμβεύοντας τοὺς ἑαυτῶν αἰχμαλώτους καὶ καταδικάζοντας εἰς θάνατον, καὶ ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰουδαίας, τοὺς θανατώσαντας κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τοὺς αἰχμαλωτισθέντας ἐθνικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ἐπιδραμόντας κατ' αὐτῶν, καὶ ἔπειτα ν' ἀποκαλέσῃ ὑαίνας καὶ τίγριν τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ προκειμένη τιμωρία ἐγένετο εἰς ἀνταπόδοσιν πολλῶν ὁμοίων ἢ καὶ χειρόνων κακουργιών, ὅσας διέπραττον οἱ Βούλγαροι, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι, παραβάντες τὰς μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἦταν συνομολογηθείσας συν-

θήκας, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, διατρίβοντος ἡμερίμως ἐν ταῖς στενωποῖς τοῦ Αἴμου ἕνεκα τῆς γενομένης εἰρήνης. Ἡ περὶ τὴν Ἀγγιάλον νίκη ἐταπεινώσε δεινῶς τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες, στασιάζαντες τότε κατὰ τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας του, Σαβῖνον, γαμβρὸν ἑνὸς τῶν προτέρων ἡγεμόνων αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Σαβῖνος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸν βασιλεῖα αἴτησιν εἰρήνης, οἱ Βούλγαροι, ἀφοῦ ἐν συνόδῳ ἀντέστησαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ἐνεργούμενα, λέγοντες ὅτι τοιοῦτοτρόπως παρασκευάζει τὴν ὑποδούλωσιν τῆς χώρας αὐτῶν, ἔπειτα ἐστασίασαν κατὰ τοῦ νέου ἡγεμόνος, ὅστις κατέφυγε κατ' ἀρχάς εἰς Μεσημβρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κωνσταντινούπολιν παρά τῷ βασιλεῖ. Ἀνηγορεύθη δὲ ἕτερος κύριος, ὃν ὁ Θεοφάνης ὀνομάζει Παγανόν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ἀτυχῆς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Κωνσταντῖνου Ε' πόλεμον, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ προσωπικὴν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν, διατρίβοντος ἐν τινὶ τῶν περὶ τὰ μεθόρια φρουρίων. Καὶ παρέστη λοιπὸν ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων τεταπεινωμένος καὶ ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχόντων παρακαθήμενος τοῦ Σαβῖνου, ὠνειδίσει τοὺς βαρβάρους διὰ τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν εἰς τὸν Σαβῖνον ἀπειθείαν, καὶ ἀπήτησε ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐθις αὐτὸν ἡγεμόνα· ἐκράτησε μάλιστα εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, διορίσαντα ἐπίτροπον, ἵνα κυβερνᾷ τὴν Βουλγαρίαν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 765.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξετέλεσεν ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον ἠθέλην ἀρκέσῃ νὰ καταστήσῃ εὐλογητὸν τὸ ὄνομά του παρά τοῖς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐάν μὴ ἐπεζῆται δι' αὐστηρῶν μέσων τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιζητουμένης διὰ παντοίων μέσων μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως. Τὸ κύριον τῆς πόλεως ταύτης ὑδραγωγεῖον εἶχε καταστραφῆ πρὸ 140 ἐνιαυτῶν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ὅτε οὗτοι ἐπὶ Ἡρακλείου ἐπολιόρκησαν τὴν βασιλεύουσαν. Ἐκτοτε οὐδεὶς τῶν βασιλέων ἐφρόντισε ν' ἀνακαινίσῃ αὐτό, ὥστε, ὅσάκις συνέπιπτεν ἀνομβρία, ἢ βασιλεύουσα ἐπάσχε δεινὴν ὕδατος στέρησιν, καὶ ἐπειδὴ τοῦτο συνέβη ἰδίως ἐν ἔτει 767, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε τότε ν' ἀνακαινίσῃ τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κτισθὲν πάλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνφοδομήθη ἔπειτα τῷ 366 ὑπὸ τοῦ Οὐάλντος, ὅθεν καὶ ἐλέγετο τὸ ὑδραγωγεῖον «Οὐάλης», συνήθως δὲ μέγας ἀγωγός, σωζόμενον δὲ μέχρι τῆς σήμερον ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Τούρκων «Μοζδογάνκεμερί». Περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κολοσσιαίου τούτου ἔργου ἔδειξεν ὁ βασιλεὺς τὴν συνήθη αὐτοῦ δραστηριότητα, προσαγαγὼν ἐξ Ἀσίας καὶ Πόντου καὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων καὶ τῆς Θράκης ἑπτακισχιλίους περίπου διαφόρων εἰδῶν ἐργάτας. Γνωστὸν ὅτι τὰ νομίσματα τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει μοναρχίας παρέμειναν ἐντελῶς λατινικὰ μέχρις Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἀπαντῶνται κατὰ πρῶτον

χαλκᾶ νομίσματα, φέροντα τὴν ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Ἄλλὰ πρῶτον ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ τοῦ Λέοντος υἱός, ἔκοψε χρυσᾶ ἅμα καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων φαίνονται ἑλληνιστὶ ἅμα καὶ λατινιστὶ ἐγγεγραμμένα, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἑλληνικὸς τίτλος «δεσπότης» παρὰ τὸν λατινικὸν dominus, τὸ δὲ μικτὸν τοῦτο σύστημα χρήσεως ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν λέξεων ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ΙΑ' ἐκατονταετηρίδος, ὅτε ἐντελῶς παύουσιν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαί. Ἄξιον πρὸ πάντων μνεῖαι εἶναι, ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος, καίτοι διαγαγὼν ἐν πολέμοις τὸ πλεῖστον τῆς μακρᾶς αὐτοῦ βασιλείας, ἅπαξ μόνον τῷ 746 ἐστράτευσε κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἡ πανωλεθρία, ἣν οὗτοι ἔπαθον κατὰ τὴν δευτέραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ἣ περὶ Ἀκροῖνόν ἦττα, ἣ ἐν ἔτει 747 ὀλοσχερῆς καταστροφή τοῦ στόλου αὐτῶν ἐν Κύπρῳ καὶ πολλὰ ἐμφύλιοι διενέξεις, τοσοῦτον, φαίνεται, ἐξητόνισε τὰς δυνάμεις τῶν Μωαμεθανῶν, ὥστε οὗτοι δὲν ἐπεχείρησαν ἔκτοτε εἰμὴ ἐπιδρομὰς τινὰς εἰς τὰ μεθόρια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον λόγου ἀξίας, αἵτινες ὅμως δὲν ἀπῆτησαν τὴν προσωπικὴν τοῦ βασιλέως ἐκστρατεῖαν. Ἰδίως δὲ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἤρχισαν νὰ ἐπιδεικνύωσι σκοπούς φιλοδοξίας, πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀδιαφορήσῃ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία. Ἦδη οἱ Βούλγαροι δὲν ἤρκοῦντο εἰς τὴν ἐπιτραπέισαν αὐτοῖς χώραν, καὶ ἀναφανδὸν προέτειναν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Θράκης· ὅθεν κατέστη ἀπαραίτητον, ἵνα αὐτοὶ πρὸ παντός ἄλλου πολέμου περισταλῶσι.

Οἱ Βούλγαροι, δυσφοροῦντες ἐπὶ τῷ ἐπιβληθέντι αὐτοῖς ζυγῷ, φονεύουσι τῷ 765ῳ ἔτει τὸν ἐπίτροπον τοῦ Σαβίνου καὶ ἀναγορεύουσι ἕτερον ἡγεμόνα τὸν Τόκον. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος ἐμβάλλει ἀμέσως εἰς Βουλγαρίαν, ἀναγκάζει τὸν Τόκον νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἴστρον ἐλώδεις χώρας καὶ ἐξακολουθεῖ τὴν διώξιν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὅπου ἐφονεύθησαν ὁ τε Τόκος καὶ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ καὶ πλείστοι ἄλλοι πολέμιοι. Ἄλλος δὲ τις ἄρχων αὐτῶν, ὃν ὀνόμαζον Καμπαγᾶνα, κατέφυγεν εἰς τὴν ὄχυρᾶν Βάρνα. Ἄλλ' ὁ τρόμος, ὃν διέδωκαν οἱ Ἕλληνες, ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε οἱ περὶ τὸν Καμπαγᾶναν, δολοφονήσαντες αὐτόν, παρέδωκαν τὴν πόλιν εἰς τοὺς ἡμετέρους. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔαρ ὁ βασιλεὺς, ἐπιβιβάσας ἐπὶ 2600 χελανδίων πλοίων μέρος τοῦ πεζικοῦ, ἐξαπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὰς πόλεις Μεσημβρίας, Ἀγχίαλον καὶ Ἴστρον ποταμόν, στρατεύσας αὐτὸς διὰ ξηρᾶς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ. Αἱ δυνάμεις, τὰς ὁποίας παρεσκεύασε, ἦσαν τοσαῦται καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν διέθεσε αὐτάς, τοσοῦτον ἐπιτήδειος, ὥστε ἡ ὀλοσχερῆς καταστροφή τῶν Βουλγάρων ἐφαίνετο ἀφευκτός· διότι ἦτο ἀπίθανον ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰς ἴλας, ὅσαι ἐξώρμησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· ἠναγκασμένοι δὲ νὰ ὑποχωρήσωσιν πρὸς τὸν Ἴστρον ἐμελλον νὰ εὕρωσι τὴν

φυγὴν πεφραγμένην διὰ πολυαριθμοῦ στόλου καὶ στρατοῦ. Τῷ ὄντι, ἅμα ὁ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης στρατός ἀφίκετο περὶ Μεσημβρίαν καὶ Ἀγχίαλον, οἱ Βούλγαροι βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας τὸν ἔσχατον κίνδυνον, «εἰς συμβάσεις τῷ βασιλεῖ ἐτρέποντο». Ὁ Νικηφόρος, ὅστις ἱστορεῖ τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, δὲν λέγει τίνες ἦσαν αἱ συμβάσεις ἐκεῖναι, ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι δι' αὐτῶν οἱ Βούλγαροι ὑπέκυψαν αὐθις εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως· διότι ἄλλως δὲν ἐννοοῦμε διατὶ οὗτος ἠθέλε δεχθῆ τὰς προτάσεις αὐτῶν. (766).

Οἱ Βούλγαροι μετὰ ἐπταετίαν τῷ 773, παραβιάσαντες κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν τὰς συνθήκας, ἠνάγκασαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐθις κατ' αὐτῶν· ἀλλ' ἅμα ἀφίκετο εἰς Βάρναν, τοσοῦτον κατεπτοήθησαν οἱ Βούλγαροι, ὥστε νέας πάλιν περὶ εἰρήνης ἐποιήσαντο αὐτῷ προτάσεις, ἃς ὁ βασιλεὺς δεχθεὶς, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Περὶ αὐτῆς συνετάχθησαν ἔγγραφοι ὁμολογίαι καὶ ἐδόθησαν ἀμοιβαῖοι ὄρκοι, μῆτε οἱ Βούλγαροι νὰ προέλθωσι τῶν προτεταμένων αὐτοῖς ὀρίων, μῆτε ὁ βασιλεὺς νὰ ἐνοχλήσῃ αὐτοὺς ἐντὸς τῶν ὀρίων τούτων. Ἄλλὰ τὸ ἄγριον καὶ ἀπιστον ἐκεῖνο ἔθνος οὐδέποτε ἐτήρει συνθήκας καὶ ὄρκους. Μετ' οὐ πολὺ, καὶ ἐνῶ οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἦσαν ἐτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ βασιλεὺς μανθάνει διὰ τῶν κρυπτῶν φίλων, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅτι ὁ Κύριος τῆς χώρας ταύτης ἐτοιμάζει νέαν ἐπιδρομὴν ἀνδρῶν. 12.000, κατὰ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Σλαύων τῆς Βελζητίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ αἰχμαλωτεύσῃ αὐτοὺς καὶ μεταφέρῃ εἰς Βουλγαρίαν. Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα μὴν νοήσωσιν οἱ πρέσβεις ὅτι ἐπιχειρεῖ τι κατὰ τῆς χώρας αὐτῶν, ἀναγγέλλει ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἀποστέλλει μάλιστα εἰς τὴν ἀσιανὴν παραλίαν τὸ ἐπιτελεῖον αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἅμα δὲ ἀποχαιρετίσας τοὺς πρέσβεις, καὶ βεβαιωθείς ὅτι ἀπῆλθον, ἐξορμᾷ ἐν πάσῃ σπουδῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Βουλγάρων, εἰς τὰ Λιθοσώρια, κατατροπώνει αὐτοὺς ὀλοσχερῶς. Ἀπὸ τοῦ κατορθώματος τούτου ἐπιστρέψας μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων ἐθριάμβευσεν, εἰσελθὼν ἐν παρατάξει εἰς τὴν πόλιν, καὶ «τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπινόμεσεν εὐγενῆ, λέγει ὁ Θεοφάνης, ὡς μηδενὸς αὐτῷ ἀντιστάντος, μηδὲ σφαγῆς, ἢ ἐκχύσεως χριστιανικῶν αἱμάτων γενομένης». Ὁ ἀναίμακτος οὗτος πόλεμος δὲν ἐνθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὸν «ἀδακρυν πόλεμον», ὃν ἐπανηγύρισε ποτὲ ἐν Σπάρτῃ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος· Ἡ δὲ ταχύτης μετὰ τὴν ὁποία συνεκεντρώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐξεκίνησε κατὰ τῶν πολεμίων ὁ πολυαριθμὸς ἐκεῖνος στρατός, ὃν τινες ἀναβιβάζουσιν εἰς 80.000 ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ βεβαίως ὅποσον καλῶς ὀργανωμένος καὶ ἀκριβῶς πειθαρχῶν διετέλει ἐπὶ Κωνσταντίνου ὁ στρατός οὗτος.

Ἡ Κωνσταντῖνος, ἐκστρατεύσας αὐθις κατὰ τῶν

Βουλγάρων τῷ 775, ἔπαθε καθ' ὁδὸν ἄνθρακα εἰς τὸ σκέλος καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀνδριανούπολιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Σουλῆβριαν, ὅπου ἀπεβίβασθη εἰς Χελάνδριον, ἵνα μετακομισθῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν τῷ πλοίῳ τῇ 16 Σεπτεμβρίου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὰ ἴδια ἐκ τοῦ ὄξυτάτου πυρετοῦ, ὃν ἐπροξένησεν εἰς αὐτόν τὸ ἐξάνθημα ἐκεῖνο.

Ἡ ἱστορία τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἡμῖν γνωστὴ ἐκ μόνων τῶν ἀντιπάλων ἱστορικῶν αὐτοῦ, τοῦ Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (ποίημά του ἱστορικόν) ἐκ Θεοφάνους (χρονογραφία) ἐκ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (λόγοι τρεῖς περὶ εἰκόνων, πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Καβαλλῖνον) ἐκ τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Κεδρηνοῦ, τοῦ Γλυκᾶ Μανασσῆ καὶ ἄλλων. Διότι πάντα τὰ συγγράμματα τῶν ἐναντία φρονούντων περὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐξηφανίσθησαν, ὡς μὴ ὄφειλε, ὑπὸ τῆς ἐπικρατησάσης βραδύτερον μερίδος τῶν εἰκονοφίλων. Ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦτα συγγράμματα μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ -Γεωργίου Ἀμαρτωλοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Θ' κανόνος τῆς ἔν Νικαίᾳ Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἐκ τινος τεμαχίου χειρογράφου, ψευδωνύμως ἀποδιδόμενου εἰς τὸν Πατριάρχην Νικηφόρον.

Ἡ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου τῶν συγχρόνων εἰκονοφίλων καταφορά πολλά κατ' αὐτοῦ ὑπηγόρευσε τὰ ἀνακριβῆ καὶ ἀναληθῆ καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀμαυρώσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀξίαν καὶ τὴν λοιπὴν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος ἰκανότητα Κωνσταντίνου τοῦ Ε'. (1) Ἀλλ' ἐμβριθῆς ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ κρίσις ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε', ἐάν ὡς εἰκονομάχος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξε δεινὸς πολέμιος τῆς Ὁρθοδοξίας, ὡς Ἕλληνας αὐτοκράτωρ ἠγωνίσθη ἐκθύμως ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει, ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ κράτους καὶ περιφρουρήσεως αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν πολεμίων, οὓς καθ' ὅλου ἐταπείνωσε.

Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος

Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος ἠρίθμει ὑπὲρ τὰς 500.000 κατοίκων καὶ ἦτο ὁμολογουμένως τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ μετεκομίζοντο τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ αὐτῆς τῆς Βρετανίας. Ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τὴν παρακμὴ τῆς Καρχηδόνας, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ρώμης, εἶχεν ἀποβῆ τὸ κέντρον τῆς συναλλαγῆς ὀλοκλήρου τοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ εὐεξία τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ εὐρυθμία αὐτοῦ διοικήσεις, τακτικὰ δικαστήρια, οἱ σοφοὶ νόμοι, αἱ ποικίλαι τοῦ βίου ἀνέσεις καὶ ἡ ἐγγύτης τῆς ἀσφαλείας τῶν συναλλαττομένων καὶ αἱ εὐκολαί τοῦ ἐμπορίου, τὰ ὅποια οὐδαμοῦ ἠδύναντο τότε νὰ εὐρωσι. Τὸ κολοσσαῖον οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ ἀπε-

τίθεντο τὰ πολυτιμότερα ἐμπορεύματα, τὰ πολυάριθμα τοῦ καταστήματος τούτου ἐργοστάσια ἐξήστραπτον ἐκ σηρικῶν καὶ χρυσοπάστων ὑφασμάτων ὅλον τὸ ἀπέραντον τοῦτο οἰκοδόμημα ἐφωταγωγεῖτο τὰς ἑσπέρας μέχρι βαθείας νυκτός διὰ ρεύματος φωτός ἐκ πολλῶν λαμπτήρων σχηματιζομένων. Διὰ τοιούτου συστήματος ἐφωτίζετο ἡ Κωνσταντινούπολις ἅπασα.

Ἡ διάταξις τοῦ τακτικοῦ φωτισμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ ἄλλων πόλεων, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκτελεῖται ἀπὸ τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἀπὸ τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος φωταγωγία τῶν πόλεων κατὰ τὰς νύκτας διὰ τελειοτάτου φωτιστικοῦ συστήματος προκύπτει, ὅπως διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῶν ἀποκαλούντων τὸν αἰῶνα τοῦτον αἰῶνα σκότους. Βεβαίως αἰὼν ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχεται καὶ ἡ φωταγωγία τῆς νυκτός δὲν εἶνε αἰὼν σκότους. Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἐμπορίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαρτυρεῖται ἐκ τῶν εἰσπράξεων τοῦ δημοσίου ταμείου, αἵτινες συνεποσοῦντο τότε εἰς 109.500.000. Οἱ ἱστορικοὶ ἀναφέρουσι ὅτι τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἤκμαζον καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐν γένει δὲ ἡ κυρίως Ἑλλάς παρίστησι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εὐπορίαν καὶ ἐνεργητικότητα, ἧς συνήθως δὲν ἔχομεν ἔννοιαν. Ἡ Ἑλλάς μετὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἐξαρτῶει ναυτικὴν καὶ περὶ τὴν δύναμιν, ἐπελθοῦσαν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἵνα καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν Λέοντος τοῦ Γ'. Τὰς ψευδολογίας τοῦ Φαλμεράδερ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶ, τῶν δοξαζόντων ὅτι ἡ Ἑλλάς, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Σλαύων ἐν τῇ ΣΤ' ἑκατονταετηρίδι, ἔπαθε τοσαύτην ἐξ αὐτῶν δῆψιν καὶ καταστροφὴν, ὥστε μέχρι τῆς ΣΤ' κατήντησεν ἀληθῆς σκυθικὴ ἐρημία, ἐλέγχονται ὡς πλάσμα τῆς φαντασίας αὐτῶν, ἀνατρεπόμενον ὑπὸ ἀναμφισβητήτων γεγονότων· διότι καὶ κατὰ τὴν Θ' καὶ κατὰ τὴν Ι' ἑκατονταετηρίδα ἢ τε Στερεὰ Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος, ὡς θέλομεν ἰδῆ, τοσοῦτον ἤκμαζον, ὥστε ἐν ἀρχῇ τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος ἀξιόλογος μοῖρα στρατοῦ, συγκειμένη ἐκ 350 πλοίων, ἐξέδραμεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς μεγάλης στάσεως τοῦ στρατηγοῦ Θωμᾶ κατὰ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ τοῦ Β' καὶ ἐπολιόρησε τὴν βασιλεύουσαν· ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος μόνη ἡ Πελοπόννησος ἔδωκεν εἰς ἐκστρατεῖαν τινά, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν σταλεῖσαν, χιλίους πολεμιστῆριους ἵππους, ἐστρωμένους καὶ κεχαλινωμένους· κατὰ δὲ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα κατέβαλε μόνη ἡ Κέρκυρα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1.500.000 δραχμᾶς, ὥστε εἰς μάτην ἀγωνίζονται ν' ἀποδείξωσι σκυθικὴν ἐρημίαν τὴν Ἑλλάδα οἱ καλοθεληταὶ αὐτῆς.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων περιελάμβανεν πόλεις ἀκμαίας καὶ μεγάλας, φρούρια ὄχυρά, πολλάκις ἀναχαιτίσαντα τὸν μωαμεθανικὸν χεῖμαρρον, καὶ πληθυσμὸν πυκνὸν καὶ μάχιμον. Ἐν τῇ Η' ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον πρόχειρα πάντα τὰ συστατικά, τὰ ἀπαρτίζοντα τὸν τελειότερον ἐναέριον

Συγγραφείς του Η' αιώνας

Συγγραφείς άξιου λόγου, ών τά συγγράμματα εύρίσκονται έν τή έλληνική Πατρολογία, ό Η' αιών δύναται νά επιδείξη τούς έξής:

Ίωάννην τόν Δαμασκηνόν, Ίωάννην Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Ίωάννην Νικαίας, Ίωάννην πρεσβύτερον Εύβοίας, Ήλίαν Κρήτης, Θεόδωρον Άβουκάραν, Γερμανόν Α΄ Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Κοσμάν Ίεροσολυμίτην, Παντολέοντα Διάκονον, Άδριανόν Μοναχόν, Ήπιφάνιον Διάκονον Κατάνης, Παχώμιον Μοναχόν, Φιλόθεον Μοναχόν, Ταράσιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Θεόδωρον Στουδίτην, Νικηφόρον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Λόγιοι άνδρες

Άπό τού τέλους τού Η' αιώνας καί έφεξης έκ τών πολλών έν τή Άνατολή επί παιδεία διακρινομένων άνδρών έξέχουσιν οί έξής:

Ίωάννης ό Γραμματικός, Λέων ό Φιλόσοφος, Μιχαήλ ό Ψελλός, Θεόδωρος ό Γεωμέτρης, Θεοδήγιος ό Άστρονόμος, Κομητᾶς ό Φιλόλογος, κ.τ.λ.

Η παιδεία κατά τόν Η' αιώνα

Η παιδεία κατά τόν Η' αιώνα εύρίσκετο έν τή άκμή, έν ή καί κατά τόν παρελθόντα αιώνα. Τό παρά Γεωργίου τού Άμαρτωλού άξιούμενον, ότι από τών εικονομάχων βασιλέων έως τών ήμερών Μιχαήλ καί Θεοδώρας ή επιστημονική γνώσις έμειώθη, είναι μία έκ τών πολλών καί άνυποστάτων συκοφαντιών, ών βρίθουσιν οί σωζόμενοι χρονογράφοι. Κατά τούτο ό Θεοφάνης, ειλικρινέστατος ών, δέν λέγει καταλυθείσαν ειμή τήν άληθή παιδείαν, ό έστί τήν ιερατικήν καί μοναστηριακήν παιδευσιν. Μή άναφέρων δέ τά περί τής θύραθεν παιδείας ύποδεικνύει άρκούντως, ότι αύτη έξηκολούθει ύφισταμένη.

Άνδρες στρατιωτικοί καί πολιτικοί άξιοι μνείας

Ό Η' αιών έχει νά επιδείξη, ικανούς άνδρας πολιτικούς καί στρατιωτικούς. Καί πολιτικοί μέν ήσαν Νικήτας καί οί ύπατοι Μαρίνος και Νόννος, οί συντάκται τών Έκλογών τών Νόμων, γενομένων παρά Λέοντος τού βασιλέως. Η Έκλογή αύτη, ως καλείται, θεωρείται καί υπό τών νεωτέρων έργων σοφώτατον καί σπουδαιότατον. Πολλάί τών διατάξεων τής έκλογής ταύτης έγένοντο δεκταί εις τήν νομοθεσίαν τών νεωτέρων εύρωπαϊκών κράτων. Η Έκλογή αύτη, τής όποιας ούδείς σήμερα δύναται ν' άρνηθή τήν μεγάλην νομοθετικήν άξίαν, ήτο έργον έλληνικόν.

Μετά τής έκλογής ή όλίγον μετ' αύτήν, έξεδόθη τότε καί έτερος τις νόμος, επιγραφόμενος «Νόμος γεωργικός κατ' έκλογήν εις τών τού Ίουστινιανού βιβλίων». Ό νόμος ούτος πολλά έτροπολόγησε τών έν τή προκειμένη νομοθεσία όρισθέντων.

τηλέγραφον. Πρώτον αύτή τού τηλεγράφου ή ιδέα, δεύτερον οί άναγκαίοι πρόσ διαβίβασιν τών σημείων πύργοι, τρίτον ή πρό καιρού γνωστή συμβολική γραφή, διής τάχιστα πόρρωθεν διεβιβάζοντο αί ποικιλότεραι είδησεις· από Ταρσοῦ τής Κιλικίας μετεδίδετο έντός μιας ώρας εις Κωνσταντινούπολιν πάσα είδησις. Τήν άκμήν τού βυζαντιακού Έλληνισμού ό Παπαρηγόπουλος άποδεικνύει διά τών έξής: «Έν άρχή τής Η' έκατονταετηρίδος τό μωαμεθανικόν κράτος έξετείνετο από τής Σινικής μέχρι τών Πυρηνάίων· οί πόροι αύτου ήσαν άνεξάντλητοι, οί στρατοί πολυάριθμοι, οί στόλοι ένάμιλλοι τών στόλων τού μεσαιωνικού Έλληνισμού, καί όμως τό κράτος τούτο, ούτως έχον, δέν ήδυνήθη νά έξακολουθήση ως πρόσ τό χριστιανικόν τής Άνατολής βασιλείον τάς πρώτας αύτου όρμητικάς κατακτήσεις, ό δέ άγέρωχος αύτου Καλίφης, ό πρώτος πολιορκήσας τήν Κωνσταντινούπολιν, μετά τήν άποτυχίαν τής πολιορκίας ταύτης, ήναγκάσθη νά τελέση φόρον εις τόν έν Κωνσταντινούπολει μονάρχην...»

Ό μεσαιωνικός Έλληνισμός δέν έστερείτο βεβαίως έμπορικής, βιομηχανικής, ναυτικής δεξιότητος· δέν έστερείτο έπιστήμης καί τέχνης καί διοικητικής έμπειρίας· δέν έστερείτο τελευταίον ούδέ πολεμικής άνδρείας εάν δέν ειχε τά προτερήματα ταύτα, δέν ήτο δυνατόν νά συντηρηθή όσον συντηρήθη, νά δημιουργήση τσοσούτους πόρους καί ν' άνθέξη επί μακρόν εις άδιαλείπτους πολέμους. Άλλ' ως πολλάκις ειπομεν, τό ισχυρότατον τών ήθικών έλατηρίων του ήτο ή πρόσ τό θρησκευμα αύτου άφοσίωσις. Η θρησκεία έμετεώριζε τό πνεῦμα καί εκράτνε τήν καρδίαν, έδίδασκε τήν ισότητα, τήν έλευθερίαν, τήν άγάπην τού πλησίον, τήν έθελοθυσίαν, τήν εργατικότητα, ήτοι πάντα όσα ήδύνατο νά έπενεργήσωσιν εις τήν άνύψωσιν τού ανθρωπίνου χαρακτήρος.

Βασιλεία Κωνσταντίνου τού ΣΤ' καί τής μητρός αύτου Ειρήνης

Ό Η' αιών, κατά τό διάστημα τής βασιλείας τού βασιλέως Κωνσταντίνου τού ΣΤ' καί τής μητρός αύτου Ειρήνης, δέν έχει νά επιδείξη γεγονότα περιάπτοντα αύτῷ κλέος καί δυνάμενα νά χαρακτηρισθώσιν ως έργα άξίας. Αί εικονομαχικά έριδες καί αί άλλεπάλληλαι έσωτερικά ταραχάί τού κράτους έγένοντο πρόξενοι πολλών δεινών εις τό Άνατολικόν Ρωμαϊκόν κράτος, αλλά καί μεθ' όλα ταύτα τό βυζαντιακόν κράτος ούδόλως περιήλθεν εις τήν φοβεράν κατάστασιν τού ζόφου καί τού έρέβους. Η εικοσαετής διοίκησης τής Ειρήνης καί τού άνικάνου Κωνσταντίνου τού ΣΤ', τού διατελέσαντος υπό τήν κηδεμονίαν τής μητρός αύτου, δύναται νά θεωρηθή παροδική δοκιμασία τού κράτους, καθ' ήν ύπέστη τινά άτυχήματα καί άπωλείας τινάς, ούχί δέ έποχή ζοφερά καί σκοτεινή.

Στρατηγούς κατά τὰς πολλὰς κατά τῶν ἀντιπάλων ἐκστρατείας καὶ τὰς νικηφόρους μάχας, καθ' ἃς ἐθριάμβευσαν ἐπὶ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ὁ Ἡ' αἰὼν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πολλοὺς. Ἐξοχώτερος ὁμως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Μιχαὴλ Λαχανοδράκων, εἰς ὃν ἐπέτρεψεν ὁ βασιλεὺς Λέων ὁ Δ' ἐπιστρέψαντα τῷ 778 ἐκ Συρίας, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ ἀραβικοῦ στρατοῦ, νὰ θριαμβεύσῃ μετὰ τῶν συναγωνιστῶν τὰ ἐπινίκια ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἄνδρες ἐκκλησιαστικοί

Κατὰ τὸν Ἡ' αἰῶνα ὑπῆρξαν πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ λόγιοι ἄνδρες. Τούτων φαίνεται προϊστάμενος ὁ Ταράσιος. Ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ τρεῖς συνεκροτήθησαν Σύνοδοι. Μία ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' συγκροτηθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τῶν εἰκόνων τῷ 754, ἐν ἣ συνήλθον 348 ἀρχιερεῖς, ἡ ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων κληθεῖσα Οἰκουμενική, ἡ δευτέρα τῷ 786 συνελθούσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπως καταργήσῃ τὰς τῆς προηγουμένης συνόδου κατὰ τῶν εἰκόνων ἀποφάσεις· ἀλλὰ πάλι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὑπερίσχυσαν οἱ τῶν εἰκόνων ἀντίπαλοι, μεθ' ὅλην τὴν προσωπικὴν ἀξίαν τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου, ὅστις μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἀπεχώρησε τῆς Συνόδου ἀπελθὼν εἰς τὰ ἴδια.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτη οἱ Εἰκονομάχοι, ἐξακολουθήσαντες τὴν συνεδρίαν, κατεδίκασαν αὐθις τὰς εἰκόνας. Τρίτη ἡ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας συγκροτηθεῖσα Ζ' Οἰκουμενική Σύνοδος τῷ 787.

Κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῶν συνόδων τούτων ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς εἶχε πολλοὺς λογίους καὶ σοφοὺς κληρικούς.

Τοιαύτη παρίσταται ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἡ εἰκὼν τοῦ Ἡ' αἰῶνος τοῦ βυζαντιανοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐάν ἐν τισὶ παριστᾶ μελανά τινα σημεῖα, ταῦτα οὐδόλως δύνανται ν' ἀμαυρώσωσι τὴν λαμπρότητα τῆς εἰκόνας, ἣν διεφώτισαν καὶ ἐλάμπρυναν τὰ διάφορα λαμπρά κατορθώματα καὶ ἔργα καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἰσχὺς τοῦ κράτους.

Εἶνε ἀξίον θαυμασμοῦ τὸ πνεῦμα τῶν ξένων ἱστοριογράφων ν' ἀμαυρώσωσι τὴν εἰκόνα καὶ τοῦ Θ' αἰῶνος δι' οὐδένα ἕτερον λόγον ἢ διὰ τὰς εἰκονομαχικὰς ἐριδας. Διότι ἀληθῶς πλήν τῶν ἐρίδων τούτων οὐδὲν ἕτερον δύναται νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἐπισυμβάσης τροπῆς πρὸς ἐπισκότισιν καὶ ἀμαύρωσιν τοῦ αἰῶνος τούτου· τὸναντίον θέλομεν ἴδῃ, ὅτι πολλὰ καὶ λαμπρά ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ ὁ Θ' αἰὼν, καὶ ὅτι ποσῶς δὲν ὑστερεῖ τῶν πρό αὐτοῦ αἰώνων. Ὁ αἰὼν οὗτος χρηστόν αὐτοκράτορα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὸν Νικηφόρον, τὸν πεσόντα μαχόμενον κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐν τῷ Αἰμῷ· ἐπίσης καὶ τὸν Θεόφιλον τὸν ταπεινώσαντα εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν Βουλγαρίαν, ὥστε ἐπὶ μακρὰ ἔτη δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰ ὄρια τοῦ βυζαντιανοῦ κράτους.

Ὁ αἰὼν οὗτος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὴν βασιλείαν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ὡς βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἄριστος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος οὐ μόνον οὐδὲν ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ τινὰς χώρας, ἀπολεσθεῖσας πρότερον, ἀνέκτησε καὶ ἐπανειλημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτῶν ἀντιπάλους, τοὺς Μωαμεθανούς· ἀναδιωργάνωσε τοὺς πόρους καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ κράτους καὶ ἐφρόντισε περὶ τε τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς τοῦ κράτους καλῆς διοικήσεως· ἡ οἰκονομία καὶ τάξις εἰσῆχθησαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων· ὁ στρατὸς ἠῤῥξησεν, ἡσκήθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ ἐπιτηδεῖους ἡγεμόνας· ἐπετηρεῖτο αὐστηρῶς ἡ διοίκησις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διοικήσεως, ἐπολλασιάσθησαν οἱ πόροι τοῦ κράτους, περιποιήσατο τοῖς κατοικοῖς τοῦ κράτους τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν· αἱ διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς, τῆς ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Ε', ἐξετέθησαν εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὸ ὑπῆκοον καὶ ὑπεστήριξε τὴν παιδείαν, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὁ Βασίλειος τοσοῦτον ὑπεστήριξε τὴν τέχνην, ὥστε ὁ Γερμανὸς Οὐγγερ, ὁ γράψας τὴν σπουδαιοτάτην περὶ τῆς ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Ὁ Βασίλειος ἱδρυσεν καὶ κοινωφελῆ καταστήματα, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνας, πτωχοκομεῖα, γεφύρας κλπ. Ὀνομαστότατα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογίζονται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἡ μεγάλη προσθήκη, ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασίλεια, ἥτοι τὸ λεγόμενον Καινούριον, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοί, οὓς ἠγειρεν, ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν, ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἐν τε τῇ πρωτεύουσῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτῆς.

Τὸν Βασίλειον ἀποθανόντα διεδέχθη τῷ 886 ὁ Λέων, ὁ σοφὸς λεγόμενος. Ὁ Λέων, μαθητὴς γενόμενος τοῦ Φωτίου τοῦ μεγάλου, ἔλαβε πᾶσαν τὴν τότε παιδείαν, ὅθεν ἄνομάσθη σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Ὁ Λέων ἐξέδωκε νόμους σοφοὺς καὶ ὑπεστήριξε τὴν παιδείαν. Ἐπὶ τοῦ Λέοντος τὸ βυζαντιανὸν κράτος περιῆλθεν εἰς πολέμους δεινοὺς πρὸς τε τοὺς Μωαμεθανούς καὶ τοὺς Βουλγάρους, καὶ ἔπαθε μὲν ἀπωλείας τινὰς τὸ κράτος, ἀλλὰ τὰ ἀτυχήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ βυθίσωσιν εἰς σκότος καὶ ζόφον τὸ Ἀνατολικὸν κράτος. Τὸναντίον ὁ Θ' αἰὼν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ σοφωτάτους ἄνδρας, πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς, τὸν Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν, τὸν κατόπιν γενόμενον Πατριάρχην, τὸν Μεθόδιον, ἐπίσης γενόμενον Πατριάρχην, τὸν Λέοντα τὸν μαθηματικόν καὶ οἰκουμενικόν διδάσκαλον, τὸν γενόμενον Θεσσαλονίκης, τὸν ἐπὶ σοφία καὶ πολυγλωσσίᾳ λίαν πεφημισμένον. Περὶ τούτου ἱστορεῖται, ὅτι ἦτο γνώστης πάσης ἐπιστήμης, ἰδίᾳ ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς, τὸν

Φώτιον τόν γενόμενον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως (2) καί άλλους πολλούς καθηγητάς τῆς ἐν Μαγναύρα σχολῆς, τῆς ἐπὶ τοῦ Λέοντος συσταθείσης, ἐν ἣ ἐδίδαξεν ὁ Φώτιος καί σπουδαιότατοι άλλοι ἄνδρες, καί ἱκανούς συγγραφεῖς ἀξίους λόγου. Ἐναφέρομεν τά ὀνόματα τῶν συγγραφέων ἐκείνων, ὧν τά συγγράμματα περιεσώθησαν: Στέφανον, Διάκονον Κωνσταντινουπόλεως, Προκόπιον, Διονύσιον Χαρτοφύλακα, Γρηγόριον Δεκαπολίτην, Χριστόφορον, Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας, Μεθόδιον, Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Γεώργιον Νικομηδείας, Φώτιον, Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, Πέτρον Σικελιώτην, Βαρθολομαῖον μοναχόν Ἐδεσσηνόν, Νικήταν Δαυίδ τόν Παφλαγόνα, Νικήταν Βυζάντιον, Θεόγνωστον, μοναχούς, καί Ἰωσήφ τόν ὑμνογράφον, Μιχαήλ Ψελλόν κ.λ.

Ἐκ πάντων τῶν προεκτεθέντων συνάγεται ἀποχρώντως, ὅτι δέν εἶνε ἀληθῆ τά πολλάκις ὑπό τῶν νεωτέρων θρυληθέντα περί τε τῆς δεινῆς ἀμαθείας, ἣτις ἐπεκράτει δῆθεν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, καί περί τῆς χρηματικῆς ἀμηχανίας, εἰς ἣν ἐν γένει οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους ἐπὶ ἀπό τῆς ΣΤ' ἑκατονταετηρίδος περιέστησαν, ἔνεκα τοῦ πλημμελοῦς αὐτῶν φορολογικοῦ συστήματος. Διότι οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς μαρτυροῦσιν, ὅτι καί ζήλος οὐ μικρός ὑπῆρχε περί τήν παιδείαν καί διδασκῆρια δέν ἔλειπον, ὑποθάλλοντα καί προάγοντα τήν ἐπιστήμην καί τήν τέχνην (Ἰωάννης Γραμματικός, Λέων, Ψελλός).

Κατά τόν Θ' αἰῶνα συνεκροτήθησαν ἐπὶ Ἰγνατίου καί Φωτίου σύνοδοι. Τήν ἐπὶ Φωτίου ἡ Ἀνατολική Ἐκκλησία ὀνομάζει ὀγδόην (879-800). Ἐν ταύτῃ παρέστησαν περί τοὺς 360 ἄρχιερεῖς, Μητροπολίται, Ἀρχιεπίσκοποι καί Ἐπίσκοποι, μεταξύ τῶν ὁποίων πολλοί ἦσαν διακρινόμενοι ἐπὶ μεγάλῃ παιδείᾳ καί σοφίᾳ. Οἱ κρίνοντες τόν Θ' αἰῶνα ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ λαοῦ καί ἀποφανόμενοι περί τῆς τότε ἐπικρατούσης ἀμαθείας, ἐπὶ οὐδενός στηρίζονται δικαίου· διότι ὁ λαός δέν εἶνε ὁ γνώμων, καθ' ὃν κρίνεται εἰς αἰῶν· ὁ λαός βεβαίως δέν ἠδύνατο νά ἔχη καθαρεύουσαν γλῶσσαν, διότι ἐν κράτει, ἐν ᾧ συνέδραμον ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου ἄλλοεθνεῖς καί συνεφύροντο μετὰ τῶν κατοίκων αὐτοῦ, ἀναγκαιώς ἤθελον ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος αὐτῶν, ἀλλά καί αἱ ἀνώτεροι τῶν πολιτικῶν τάξεις, οἱ πολιτευόμενοι καί ὁ κληρὸς ἐξεμάνθανον καί ἐχρῶντο τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλῶσσῃ· ἐν ταύτῃ συνετάσσοντο τά ἔγγραφα, ἐν ταύτῃ διεξήγοντο αἱ συζητήσεις, ἐν ταύτῃ ἐγένοντο αἱ προσφωνήσεις, αἱ διαλέξεις, τό κήρυγμα καί ἐν ταύτῃ συνεγράφοντο καί αἱ συγγραφαί. Ὡς δειγμα ὕφους λόγου παραθέτομεν τήν πρὸς τόν στρατὸν προσλαλιαντά τοῦ Μανουήλ, τοῦ ἐπιτροπεύσαντος τόν Μιχαήλ μετὰ τόν θάνατον τοῦ Θεοφίλου. Ἰδοὺ πῶς ἐπρομείασε τόν λόγον ὁ Μανουήλ: «Οἶδατε πάντες, ᾧ ἄνδρες, ὅποια τά πρὸς ὑμᾶς τῆς ἀγάπης γνωρίσματα ἐν τε κηδε-

μονίαις, ἐν τέ προστασίαις φιλόφροσι, συνάμα ταύταις καί εὐεργεσίαις, μηδὲν ἐξισταμένων ἡμῶν. Καί διὰ τοῦτο χρεῶν ὑμᾶς ἡμῖν ἀποδοῦναι τὰς ἀντιχάριτας ἐν τε λόγων πειθοῖ καί τῶν ἔργων· καί ὅπερ ἂν ἡμῖν αἰρετόν διακέκριται, τοῦτο ἐλέσθαι σπουδάξοιτε, καί ὁ, ἐάν ἀρέσκον κατὰ σπουδῆν καί προαίρεσιν, τό εὐπειθές αὐτῷ μέχρι καί κινδύνου παντός ἐπιδείξασθαι».

Αἰῶνες, καθ' οὓς ὁ ἑλληνικὸς λόγος εἶνε κοινόν τι χρῆμα παρά τε τοῖς ἄρχουσι καί τοῖς ἀρχομένοις, τοιαύτη δέ γλῶσση προσφανεῖται ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ὁ στρατός, δέν δύνανται νά θεωρηθῶσιν αἰῶνες σκοτεινοί.

Ταῦτα κυρίως περί τῶν αἰῶνων τούτων, τῶν διαβαλλομένων ὡς αἰῶνων σκότους καί ἐρέβους ὑπὸ τῶν ξένων ἱστορικῶν, ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νά εἰπῶμεν, ὅπως ἀποδείξωμεν τό ἀνακριβές καί ἀναληθές τῆς γνώμης αὐτῶν, καί ἀπεδείξαμεν ἱστορικῶς, ὅτι κατὰ τοὺς τέσσαρας τοὺς αἰῶνας τό ἑλληνικόν βυζαντιακόν κράτος καί τήν παιδείαν καί τὰς ἐπιστήμας καί τὰς τέχνας ἐκαλλιέργει, ὅτι οὐδέν ἀπέβαλε τῆς κληροδοτηθείσης αὐτῷ πνευματικῆς κληρονομίας, ὅτι ἠγωνίσθη ἀνεκδότως κατὰ τῆς βαρβαρότητος, ὅτι κατίσχυσε ταύτης, ὅτι ἐγένοντο προμαχῶνες κατὰ τῆς ἀπειλούσης τήν Εὐρώπην ἀπασαν βαρβαρότητος καί ὅτι εἰσὶν ἄξιοι καλυτέρας φήμης καί ἄξιοι πλειοτέρας εὐγνωμοσύνης παρά τῶν καρπουμένων σήμερον τά ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ Πενταπόλεως Νεκτάριος

- (1) Ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν εἰρημένων ἱστορικῶν ἀρῶμενοι, οἱ τά πάντα δυσφημοῦντες τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ καί τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων, διὰ ζοφερῶν χρωμάτων εἰκονίζουσι τήν εἰκόνα τοῦ αἰῶνος τούτου.
- (2) Περί τοῦ Φωτίου ὁ Γάλλος Ἰαγέρ λέγει τά ἑξῆς: «Ὁ Φώτιος ἔλαβε παρά τῆς φύσεως ἀθρόα τά κάλλιστα τῶν δῶρων, ὅσα ἐπεδαψίλευσέ ποτε αὐτῇ εἰς ἄνθρωπον θνητόν: ὕψος διανοίας, βάθος μεγαλοφυΐας, ζωηρότητα πνεύματος, ἐπιμονήν, δραστηριότητα, φιλοδοξίαν καί δύναμιν θελήσεως, ἅμα μὲν εὐκαμπτοτέραν τοῦ χρυσοῦ, ἅμα δέ τοῦ σιδήρου ἀκαμπτοτέραν· ἐραστής ὢν τῶν γραμμάτων ἐνθερμος διῆγε νύκτας ὅλας περί τήν θεραπείαν αὐτῶν, καί ἀπέβη ρήτωρ μὲν δεξιός, συγγραφεὺς δέ ἔγκριτος ἐν τε τῷ πεζῷ καί τῷ ἐμμέτρῳ λόγῳ καί ἐνάμιλλος ἔστιν ὅτε τῶν ἀρχαίων ἀριστοτεχνῶν. Σπουδάσας ὅλας τὰς ἐπιστήμας τοῦ τε κατ' αὐτόν αἰῶνος καί τῶν προηγουμένων, ἀνεδείχθη καί περί αὐτάς παντός ἄλλου καθυπέρτερος. Τοιοῦτος τις περιγράφεται καί ὁ Λέων ὁ μαθηματικός. Μικρόν ἴσως τούτων ὑπελείποντο ὁ Μεθόδιος καί Ἰωάννης ὁ Γραμματικός. Αἰῶν, ὅστις δύναται νά ἐπιδείξῃ τοιούτους σοφοὺς, ἀπέχει πολὺ τοῦ νά εἶναι αἰῶν σκότους.